

VERES PÉTER

NÉHÁNY MEGJEGYZÉS A MAGYAR NÉP ETNOGENEZISÉHEZ ÉS KORAI ETNIKAI TÖRTÉNETÉHEZ

BEVEZETÉS

Ma már vitathatatlan tudománytörténeti ténynek kell tartani, hogy népünk etnogenezisének és honfoglalásig tartó etnikai történetének komplex, azaz interdiszciplináris jellegű kutatása az utóbbi időben a múlthoz képest nagy lendületet vett. Még hozzá a félrevezető jellegű áltudományos eszmefuttatásokkal, sőt kimondottan tudományellenes fantazmagóriákkal permanensen dobálódzó műkedvelők indulatos, de megalapozatlan támadásai ellenére. Elgondolkodtató pszichológiai momentum ezzel kapcsolatban, hogy a hazai értelmiségiek egy részét is sikerült megtéveszteni a körmönfont manipulatív módszereket alkalmazó dilettáns műkedvelőknek, főleg a nagy népszerűségnek örvendő, ám soha nem bizonyított sumér–magyar, etruszk–magyar, óegyiptomi–magyar, magyar–munda stb. állítólagos nyelvi/etnikai kapcsolatokra való teljesen alaptalan hivatkozással.¹ Mindazonáltal a néprajzi-etnológiai, régészeti, embertani-genetikai, orientalisztikai és történeti kutatások a múlthoz képest valósággal megrohamozták a magyarság, valamint az ugor, finn-ugor, sőt uráli nyelvközösség feltételezett egykori szálláshelyeit, és a feltárt tudományos anyag a kőkorszakig visszamenően nyitott távlatokat az uráli népek – nyelvrokonaink – történetében.² Érthető, hogy Észak-Euráziában – amelynek területén e korszak eseményei játszódtak – a feltároló s egyre gyarapodó tudományos leletanyag feldolgozása egyre újabb szempontok felvetésével, új vizsgálati módszerek igénybevételével és kutatási lehetőségek kipróbálásával folyik.³ Az egyre erősödő, de teljesen célt tévesztett demagóg jellegű, rosszindulatú kritikák ellenére, amelyek a magyar hazai tudósok elfogulatlan tudományos korrektségét, valamint a nemzetközi összehasonlító nyelvészeti kutatások immár két évszázados értékes eredményit próbálják sommásan kétségbe vonni, mind színesebb és hitele-

¹ GÖTZ, 1995; ELIANE, 2005; DOMOKOS, 1996. Ez utóbbi részletes összefoglaló munka a magyar őstörténettel kapcsolatos dilettáns eszmefuttatásokról.

² GÖTZ, 1995; ELIANE, 2005; LÁSZLÓ, 1961, 1971. Vö. még ezzel kapcsolatban: CSERNYECOV, 1963, 245–265; VERES, 1971; FODOR, 1974, 1975, 1996; BARHTA, 1974; 1984; HUSZÁR-VERES, 1998, 2001, 37–73; ERDÉLYI, 1969, 2005.

³ FODOR, 1975; DIENES, 1980; VERES, 1985, 263–267, 1989a, 221–231, 1989b, 267–284.

sebb lesz az a kép, amely népünk kialakulásáról kibontakozóban van.⁴ S ha a kutatást nem is tekinthetjük lezártnak, ha számos esetben hipotézisekre is vagyunk utalva, s ha következtetéseink – az őstörténet-kutatás minden más vállalkozásához hasonlóan – nem ritkán bizonytalanok is, vitathatatlan, hogy ma már az új eredmények sokasága alapján eddig megközelíthetetlennek vélt távolságokba hatolhatunk a magyar nép etnogenezisének megismerésében, miközben számos reális kiindulópontot kapunk tudományos következtetéseinkhez.

A következőkben a legújabb kutatási eredményeink rövid összegezésével próbálunk egységes képet kialakítani a magyar etnikum eredetéről, létrejöttének legfontosabb mozzanatairól, mindenekelőtt a néprajz, az etnológia, kulturális antropológia, genetika, paleoökológia, régészet, valamint a művelődéstörténet és a történeti-összehasonlító nyelvészet szemszögéből. Ezzel szeretnénk hozzájárulni a hazai kutatásban eddig ismeretlen, új összefüggések feltárásához, a nyelvrokon finnugor népek és az ugarság, de főleg a magyarság etnogenezisének és ezt követő korai etnikai történetének rekonstruálásához, szerves beillesztéséhez az Euráziában egykoron végbement, egymással szervesen összefonódó kultúrtörténeti és ökológiai folyamatokba. Ezért különös gondot fordítunk a természeti, kulturális-gazdasági és történeti tényezők kölcsönös egymásra hatásának kiemelésére, amelyet hosszú időn keresztül elhanyagoltak az őstörténet kérdéseivel foglalkozó tudósok. Ennek az a magyarázata, hogy hazánkban az interdiszciplináris módszerek széles körű komplex alkalmazása csupán nemrég került előtérbe népünk etnogenezisének vizsgálatakor. A további félreértések elkerülése végett különösen szeretnék emlékeztetni arra a tudománytörténeti tényre, hogy a 19. században a hazai néprajztudomány kialakulását és kezdeti lépéseit éppenséggel a magyar őstörténet iránti kiemelt érdeklődés segítette elő. Többek között ezért sem lehet kizárni a néprajzi vizsgálatokból az etnogenetikai kutatást, amelyet egyesek igencsak szeretnének meggondolatlanul megvalósítani most a rendszerváltás után. Még hozzá éppen akkor, amikor újból nagy erővel fellángoltak az elkeseredett „viták” a magyar nyelv finnugor eredete körül, miközben egyre több érdekes eredményt produkált az etnológia a magyar őstörténet fontos kérdéseinek megfjtésében. Ebben a szélmalomharcban a hazai tudományosság azonban egyre inkább hátrányba kerül a tömegkommunikációban egyértelműen domináló műkedvelőkkel szemben. Arról van ugyanis szó, hogy jelenleg a magyar nyelv finnugor eredetét megalapozatlanul tagadó nagyszámú dilettáns munkák nyolcszor nagyobb arányban jelennek meg Magyarországon nyomtatásban, mint a vonatkozó témával foglalkozó tudományos művek, amelyeknek alkotói állandóan kiadási gondokkal küszködnek. Az említett statisztikai arány azonban megfelel az A. A. Moles által kidolgozott híres kommunikációelméleti megállapításnak. Kutatásai szerint az összes információnak csak egytizede számít releváns, azaz lényeges információnak, a többi kilencven százaléka pedig nem felel meg ennek a fontos elméleti kritériumnak. Máskülönben az említett arány nagyjából egyezik bármely populációban a kreativitás relatív gyako-

⁴ VERES, 1991, 56.

riságával is, amely a modern vizsgálatok szerint általában tíz százalék körül ingadozik.⁵

Jelenleg már csak kevesen ismerik azt a sokatmondó historiográfiai tény, amelyet most azok figyelmébe ajánlunk, akik a magyar nyelv régóta bebizonyított finnugor rokonsága ellen permanensen agitálnak mondvacsinált, nem egyszer politikai jellegű érvekkel, miközben valójában nincsenek tisztában a vonatkozó tényekkel és tudományos módszerekkel, sem pedig a problémakör kutatástörténetével. Ki tudja ma már azt, hogy Magyarországon a finnugrisztikai kutatást jó fél évszázaddal ezelőtt már egyszer megpróbálták politikai okokra hivatkozva megsemmisíteni, akárcsak mostanság, amikor az egyik vidéki egyetemen már sikerült megszüntetni a finnugor tanszéket. Néhány évvel a fordulat éve után, 1950-ben, az MKP Pártközpontjába rendelte Révai József a legjelentősebb magyar nyelvtudósokat, akiket egy hónapos határidőn belül „önkéntes” önkritikára szeretett volna kényszeríteni. A Szovjet Kommunista Párt szócsövében, a moszkvai Pravdában ugyanis az éppen akkor dülő heves nyelvészeti vitában az a rájuk vonatkozó ideológiai vád jelent meg, miszerint a komparatisztika, beleértve a finnugrisztikát is, antimarxista, nyugati, kozmopolita, „burzsoá áltudomány”. Csakhogy a hazai nyelvészet neves képviselőit komoly egzisztenciális szankciókkal fenyegető, a nyelvtudományt azonnal likvidálni kész pártideológus némileg pórul járt.⁶ Akkor ugyanis még nem sejtette, hogy a Marr vulgármarxista jellegű tudománytalan felfogását, amely nagyszabású ideológiai jellegű támadást indított az összehasonlító nyelvészeti kutatások ellen a Szovjetunióban, paradox módon éppen I. V. Sztálin tiltja be, Arnold Csikobava grúz akadémikus rábeszélésére.⁷ Éppen jókor, hogy ezzel akaratlanul nemcsak az orosz, hanem a nagy hagyománnyal és nemzetközi tekintéllyel bíró magyar összehasonlító nyelvészeti kutatás is megmeneküljön a kilátásba helyezett megsemmisüléstől. Minderre azért kell feltétlenül emlékeztetni, mivel sokan ma már nincsenek tisztában az említett tudománytörténeti körülményekkel. Így Cigány Loránd Londonban élő neves írónk sem, aki maga is hajlik a magyarnak egyes egzotikus nyelvekkel való téves rokonítására, a finnugrisztikával hivatászerűen foglalkozó hazai tudósokat nemrég sommáson, de teljesen tévesen a sztálinizmus hazai szekértolójaként aposztrofálta.⁸ Míg az orosz kutatók már több mint egy

⁵ A. A. Moles elméletének kifejtése és alkalmazása a kreatológiában: VERES, 2002, 2004. Moles tételét empirikusan jól szemlélteti az Országos Széchényi Könyvtár gyarapodási anyaga, amelyre Jurik Tamás szegedi nyelvész kollégám hívta fel a figyelmemet. Az OSZK általános gyűjtőkörű könyvtár, adatai szerint ugyanis már elég régóta évente közel nyolcszorosát teszik ki a finnugor tárgyú tudományos kiadványokkal szemben azok a publikációk, amelyek „alternatív”, amatőrök által propagált dilettáns tévtanokat próbálnak nagy hévvel és bizonyos politikai és ideológiai felhangok kíséretében hirdetni. Mindez akkor történik, amikor a tudományra nincs elég pénz, sőt az MTA komoly pénzügyi gondokkal és adminisztratív megszorításokkal küzd.

⁶ Erről részletesebben: VERES, 2001. Vö: MEDVEGYEV, 2001, 117–190.

⁷ MEDVEGYEV, 2001, 117–128.

⁸ CIGÁNY, 2002, 8. Cigány Loránd irodalomkritikus írásából egyértelműen kitűnik, hogy nem jártas a nyelvtudomány problematikájában, voltaképpen nem érti, ezért nem tetszik neki a tudományos finnugrisztika. Ez a tendencia másoknál is megfigyelhető.

fél évszázada elvetik a *marrizmust*, vagyis a tudománytalan dilettáns nyelvészkedést, addig nálunk, Magyarországon, bizonyos fáziskéséssel a rendszerváltás óta kezd igazán népszerűvé válni ennek egyik új változata, a „neomarrizmus”, ami a dilettáns nyelvészkedés szinonimája a tudománytörténetben. Veszélyes módon főleg egyes hazai értelmiségi körökben terjed ez a minden tudományos alapot nélkülöző műkedvelő nyelvészkedési járvány, a sumérmánia, amely azonban nem kizárólagos magyar jelenség, hanem szervesen illeszkedik az utóbbi időben elterjedt nemzetközi méretű tudományellenes mozgalomba. A dilettáns színvonalú hazai őstörténészkedők nyíltan bevallott célja minden eszközt igénybe vevő kíméletlen harcot folytatni a magyar tudomány, mindenekelőtt a finnugrisztika ellen, amelynek eredményei érthető módon zavarják a délibábos elképzeléseiket. „Alternatív tudományosságra” hivatkozva a demokrácia és a tolerancia ürügyén képzetlen, azaz nem kompetens laikusok azzal próbálkoznak, hogy szubjektív módon, radikálisan „felülvizsgálják” az eddigi tudományos megállapításokat, konkrétan a magyar nyelv eredetével és a magyar őstörténettel kapcsolatos mostanáig felhalmozott adatokat, komoly elméleti koncepciókat. Csakhogy mindez a voluntarista jellegű törekvés szinte teljesen azonos a szovjet Marr neve által fémjelzett és tanítványai által „kidolgozott” ósdi, nyilvánvalóan tudományellenes axiómákkal és halva született módszerekkel, amelyek naiv módon próbálnak cáfolni olyan tudományos fogalmakat, mint nyelvcsalád vagy őshaza. Szerintük nincs törvényszerű hangváltozási tendencia, sommásan tévedéssorozatnak nyilvánítják az egész eddigi történeti-összehasonlító nyelvtudományt, miközben megalapozatlanul hangoztatják, hogy minden nép őshonos ott, ahol most is él, állítólag nincs indoeurópai és finnugor nyelvcsalád, iráni vagy szláv nyelvek. Voltaképpen csak látszólagos az eltérés az egykori szovjet-orosz marristák és a mostani hazai követői között. Csupán annyi, hogy míg az előbbieket ötvenöt évvel ezelőtt a modern finnugor nyelvészetet az akkori ideológiának megfelelően *burzsoá áltudománynak* akarták nyilvánítani, addig az utóbbiak fél évszázad elteltével a hazai uralisztika nemzetközileg is elismert eredményeit politikailag determinált, tudatosan megszervezett *tudományos összeküvésként* interpretálják. Az eltérő szóhasználat ellenére a lényeg ugyanaz, nevezetesen a finnugor terminológia tudatosan lejárató, pejoratív értelemben való használata. Csupán a „burzsoá” jelzőt a kor szellemének megfelelően kicserélték a divatosnak számító összeküvés-elméletre, amelyet cáfolhatatlan univerzális „magyarozó elvként” próbálnak alkalmazni azok, akik nem jártasak az összehasonlító nyelvtudományban, amely köztudottan komoly felkészültséget igényel. Ezek a magyar őstörténetre vonatkozó elavult, de ennek ellenére nagy népszerűségnek örvendő tudománytalan nézetek nálunk, a nyugati emigrációban régebben kiadott, a nem létező sumér–magyar vagy óegyiptomi, illetve más egzotikus nyelveken beszélő népekkel való etnikai rokonságot bizonygató dilettáns „etimológiai” szóhasználatokat propagáló írások hatására váltak ismertté. Ezzel kapcsolatban tudni kell, hogy ezek a publikációk a rendszerváltásig hatóságilag tiltott kiadványoknak számítottak, amely körülmény minden bizonnyal sokakat máig megtéveszt. Az egykori tiltás inkább növelte az érdeklődők számát, ezzel akaratlanul is elősegítette a tudománytalan írások hazai elterjedését, még egyes értelmiségi körökben is. Ez az

érdekes bumeránghatás többek között azzal magyarázható, hogy bár hivatalosan nem tiltották be a magyar nép honfoglalás előtti múltjának kutatást 1989 előtt, de nem is támogatták. Magyarán nem nézték jó szemmel, jóllehet hivatalosan eltűntek, óvatosságból korlátozták, mivel a nacionalizmus szálláscsinálójának tartották. Ennek következtében a rendszerváltásig hazánkban valóban viszonylag kevés publikáció jelenhetett meg a magyar őstörténet témában, amely így nem tudta kielégíteni a felcsigázott érdeklődést. Tulajdonképpen azért nem sikerült teljesen megszüntetni nálunk az ilyen jellegű kutatásokat – amelyek az embereket akkor is nagyon izgatták –, mivel a soknemzetiségű Szovjetunióban az etnogenetikai vizsgálatok továbbra is intenzíven folytak. Nem véletlen, hogy az utóbbi évtizedekben a magyar őstörténet új eredményei leginkább a szovjet elit egyetemeken végeztek vagy ott tudományos fokozatot szerzett szakemberek tollából születtek, akik nyelvi okok miatt könnyebben hozzáférhettek az orosz fizikai antropológia, régészet és néprajzkutatás finnugor etnogenezissel közvetve vagy közvetlenül kapcsolatba hozható legújabb eredményihez. Ezen a téren Tóth Tibor, Erdélyi István, Bartha Antal, Fodor István a magyar őstörténet rekonstruálásában sok újat hoztak, ugyanakkor nem lehetett őket nyíltan nacionalizmussal megvádolni (TÓTH, 1969; ERDÉLYI, 2005; BARTHA, 1974, 1984; FODOR, 1975). Bár történtek erre elszigetelt kísérletek, amely azonban az esetek többségében inkább szakmai féltékenységgel magyarázhatóak. Ezt sajnos még Györffy György sem tudta teljesen elkerülni. Cáfolhatatlan tudománytörténeti tény, hogy 1990-ban megakadályozta az ELTE bölcsészkarán a magyar őstörténeti tanszék felállítását, aminek pedig a pénzügyi támogatását az akkori kultuszminiszter, a neves néprajzkutató Andrásfalvy Bertalan felajánlotta.⁹

Jóllehet, a tudománynak nincs alternatívája, mégis számolni kell azzal a reális veszéllyel, hogy modern korunkban a dezinformáció, a reklám, a tudatosan alkalmazott megtévesztő propaganda legalább tízszer gyorsabban terjed, mint a valós információ. Ez azt jelenti, hogy kereken egy nagyságrenddel nagyobb a hatása a valótlannak, tudományellenes, megalapozatlan nézeteknek az adófizető közvéleményre, amely felelős kompetencia nélkül nemegyszer megpróbál beleavatkozni a tudományos kutatás számukra egyre inkább érhetetlen autonóm belügyébe.

Mindennek ellenére ebben az egyre inkább elfajuló „vitában”, amely nem egyszer éppenséggel tudósok és dilettánsok között folyik, a magyar őstörténet kutatása a finnugor összehasonlító nyelvészetnek már a 18. és 19. században kidolgozott, továbbra is megdönthetetlen megállapításán nyugszik. Azon a ma már kétségbevonhatatlan, nemzetközileg is elismert tudományos tényen alapul, miszerint a magyar nyelv a finnugor, valamint a rokon szamojéd csoportokat is magába foglaló uráli nyelvcsaládba tartozik. Ezen belül a Nyugat-Szibériában élő vogulok (manysik) és osztjások (hantik), másképpen obi-ugorok állnak legközelebb hozzá, akik a magyarral együtt az uráliak finnugor csoportjának ugor ágát alkotják.¹⁰ A kérdés-

⁹ Andrásfalvy Bertalan és Györffy György személyes közlése. Györffy ekkor az MTA Őstörténeti Munkabizottságának volt az utolsó elnöke, amely 1996 után váratlanul megszűnt.

¹⁰ ZSIRAI, 1937.

sel foglalkozó szakemberek között a legtöbb komoly vitára való alkalmat azonban eddig nem nyelvünk finnugor eredete adta, amely a nem kompetens téves kritikai hangok ellenére továbbra is – nemzetközileg is széles körben elismert cáfolhatatlan tudományos ténynek számít. Ezt legfeljebb csak grafomán, magukat önjelölt „magánkutatóknak” kikiáltó nyelvészkedő „őstörténészek” vitatják igencsak agresszív hangnemben, miközben különös módon a professzionális szakemberektől toleranciát kérnek. Általában a tekintélyes tudósokat minősíthetetlen hangnemben kioktató műkedvelők, akik között azonban más tudományágakkal foglalkozó kutatók is akadnak, legtöbbször nincsenek tisztában a vonatkozó tudományos módszerek mibenlétével, egyebek között hadilábon állnak a legfontosabb nyelvészeti, történelmi, etnológiai, antropológia alapfogalmakkal is.¹¹ Eközben sokan teljesen felületesen kacérkodnak a komoly felkészültséget igénylő asszirológiával, amelybe köztudottan a tudományos sumerológia is tartozik.

Nem a dilettánsok kategóriájába tartozik Agela Marcantonio uralisztikát tanító római nyelvész. Vele kapcsolatban konstatálnunk kell, hogy hiába hivatkoznak rá egyesek, a finnugor nyelvrokonság bevett koncepcióját minden igyekezete ellenére neki sem sikerült megcáfolnia – sem elméleti szinten, még kevésbé tényszerűen. Nemrég Angliában megjelent, „Az uráli nyelvcsalád” című elhíresült monográfiájában lényegében kudarcba fulladt kísérletet tett a finnugor nyelvészet eddigi hagyományos módszereinek radikális felülvizsgálatára főleg a nyelvtipológia, a strukturalizmus és az areális nyelvészet szemszögéből.¹² Többek között a genetikai és régészeti kutatások a történeti-összehasonlító nyelvészettel ellentétes legújabb eredményeire „hivatkozik”, ami az adott esetben enyhén szólva nem korrekt eljárás, a férjének statisztikai számításaira való felületes utalások sem hatnak túlságosan meggyőzően.¹³ Hiszen egy sikeres nyelvészeti elméletet nem lehet egyes régészeti vagy genetikai-antropológiai adatokkal megcáfolni. A nemzetközi finnugrisztika kritikája közben azonban teljesen elfelejtkezik arról a munkájára is vonatkozó alapvető tudományos módszertani elvről, hogy egy elméletet kizárólag egy másik, konkurens elmélet kidolgozásával lehet csak megdönteni. Továbbá, hogy a cáfolhatóság kritériuma a minden komolynak mondható koherens tudományos koncepció elmaradhatatlan velejárója. Természetesen mi is egyetértünk az Sz. N. Trubeckoy által kidolgozott felfogással, miszerint a „genetikailag” különböző nyelvcsaládokhoz tartozó, de hosszabb szimbiotikus együttélésük során intenzív szomszédi kapcsolatba került nyelvek között szorosabb kapcsolat, úgynevezett „nyelvsvövetség” (*Schprach-bund*) alakulhat ki. Ennek keretében az egymással areális kapcsolatban levő nyelvekben közös hangtani jelenségek, izoglosszák jöhetnek létre. Ezeknek a valószínűségét a jövevényszavak vizsgálata alátámaszthatja.¹⁴ Csak hogy ez a módszertani megalapozású nyelvsvövetség-modell már régeb-

ben is felmerült az uráli nyelvcsalád kialakulásával kapcsolatban. Ezt a problémát egy emberöltővel ezelőtt éppen Hajdú Péter akadémikus (az exogámia következtében feltehetően nem is létezhet), állítólagos „nemzeti nyelvekre” hivatkozva munkahipotézisként már felvetette, mások azonban joggal cáfolták ezt a feltételezést.¹⁵ Természetesen anélkül, hogy ebből a finnugor nyelvcsalád modellt bárki is komolyan megkérdőjelezte volna, netán kétségbe merete volna vonni több ezer tudós kétszáz éves fáradozásának eredményét. Erről a lényeges tudománytörténeti körülményről azonban az olasz professzorasszony könyvében nem emlékezik meg, jöllehet szorosán témájába tartozik ez a fontos metodológiai problematika.¹⁶

Mindenesetre mások is előszeretettel használják az areális nyelvsvövetség és a nyelvtipológia terminológiát, sőt gyakran a génmarkerekkel és modern antropológiai adatokkal együtt „cáfolhatatlan” bizonyítékként próbálják kijátszani a „genetikai” nyelvrokonság, vagyis az uráli és finnugor nyelvcsalád tudományosan verifikált koncepciója ellen. Csak hogy az említett nyelvészeti fogalmaknak elméletileg lényegesen különböző dolgok, egymással, még inkább az egyre gyarapodó genetikai és archeológiai adatokkal való zavaros összekeverésük már eddig is sok félreértést okozott a nyelvtörténetben és etnogenezis-kutatásban. Különösen veszélyes és félrevezető lehet, ha nem kompetens szakemberek nyúlnak ezekhez a bonyolult interdiszciplináris megközelítést igénylő módszertani kérdésekhez. Ezzel kapcsolatban feltétlen érdemes idézni a magyar őstörténettel is sikeresen foglalkozó Ligeti Lajos akadémikus, világhírű orientalistánk vonatkozó megjegyzését. Véleménye szerint minden száz évben csak egyszer születik olyan zseniális tudós, aki egyaránt jártas a nyelvészet, a régészet és az antropológia tudományában. Mindenesetre az olasz nyelvész munkája alapján egyelőre nem tartozik ebbe a kategóriába. Inkább arról van szó, hogy Angela Marcantonio, annak ellenére, hogy munkáját Oxfordban adta ki, másokhoz hasonlóan nem vette észre, hogy megengedhetetlen módon felcseréli a finnugor nyelvcsalád létrejöttének egyelőre még kevésbé kutatott kérdését a történeti-összehasonlító és strukturalista nyelvészet állandóan fejlődő módszertani problematikájával.¹⁷ Nála újból megismétlődik a történeti és strukturalista módszerek örök vitája, amely más diszciplínák esetében is megfigyelhető, így a néprajzban is. Önmagában azonban még a legmodernebb módszer sem biztosítja a tudományos sikert, mivel nincs univerzális, minden tudományos probléma megoldására alkalmazható módszer. Komoly új eredmények eléréséhez bármely tudományterületen a módszerek ismerete mellett tehetségre, alkotó kreativitásra is szükség van, ami nem mindenkinek adatik meg.

¹⁵ HAJDÚ, 1995; DOMOKOS–HAJDÚ, 1996.

¹⁶ MARCANTONIO, 2006, 198. Hasonló nézetet vall még az észt Künnap, aki a szamojéd nyelvészet szakembere vagy Viik finn fonetikus. Rájuk szívesen hivatkozik nemcsak Angela Marcantonio, hanem mások is. Csak hogy az említettek tudományos reputációja – legalábbis a finnugor népek etnogenezis-kutatásában – enyhén szólva kétes, mivel őstörténeti vizsgálódással csak újabban, nyugdíjasként, unaloműzésből, hobbi szinten foglalkoznak. KÜNNAP, 2000; VIİK, 2000.

¹⁷ MARCANTONIO, 2006, 198.

¹¹ DOMOKOS, 1996; VERES, 2001.

¹² MARCANTONIO, 2006. Különösen: 249–305.

¹³ MARCANTONIO, 2006, 145. A. Marcantonio sajnos nem ismeri a vonatkozó orosz szakirodalmat.

¹⁴ TRUBECKOY, 1992, 187–195.

A további félreértések elkerülése végett szükséges itt megjegyezni, hogy nem felel meg a kérdésre vonatkozó tudománytörténetnek Bakay Kornél teljesen megalapozatlan, a magyar finnugrisztikát méltatlanul vádoló kritikai megjegyzése sem.¹⁸ Jellemző, ahogyan minden tudományos korrektséget felrúgva középkori régész létére minősíthetetlen hangnemben kioktatja az uralisztikával (finnugrisztikával) foglalkozó, nemzetközileg is komoly eredményeket elérő hazai nyelvészeket.¹⁹ Többek között teljesen légből kapott azon meggondolatlan állítása, miszerint történeti-összehasonlító nyelvészettel állítólag a világon ma már kizárólag csak Magyarországon foglalkoznak.²⁰ Ennek a félremagyarázásnak természetesen ellentmondanak például az amerikai és orosz vagy japán összehasonlító nyelvészet legújabb sikerei a nosztratikus, sino-kaukázusi és altaji nyelvcsalád rekonstruálása során. A magyar középkorral sikeresen foglalkozó archeológus, miközben bevallja, hogy az egyetemen nem hallgatott őstörténetet, teljesen félrevezető módon azt hangoztatja, hogy a finnugor nyelvészet régi és mostani hazai művelői elvtelen tudós összeesküvők, akik – mint írja – ezzel a német eredetű politikai és ideológiai maszlaggal próbálják permanensen megalázni népünket immár száz éve. Azzal, hogy a magyart a finnugor nyelvcsaládba sorolják be, amit szerinte Schötzer göttingeni német tudós talált ki a 18. században. László Gyula előbb említett közeli tanítványa eddigi őstörténeti tevékenysége nagymértékben a dilettáns Götz László könyvének hatását tükrözi, ráadásul az interdiszciplináris módszerben való jártassága sok kívánnivalót hagy maga után, különösképpen a vonatkozó orosz nyelvű szakirodalmat nem ismeri.²¹ Barátja, a hollandiai egyetemen tevékenykedő strukturalista nyelvész, Marác László tudományos színvonalára jellemző a valóságtól igencsak elrugaskodott megjegyzése, amelyet Angela Marcantonio monográfiája megjelenése kapcsán tett, amelynek magyar kiadását személy szerint szorgalmazta.²² Ugyanis méltatlan módon egyenlőségjelet tesz a hazai tudományos alapokon nyugvó nyelvészeti kutatások, illetve megalapozatlan délibábos eszmefuttatások között. Ehhez nem szükséges külön kommentárt fűzünk.

Ezekkel a tudományon kívül eső vádakkal nem lehet egyetérteni, amelyeket főleg a magyar őstörténetben nagymértékben járatlan Kiszely István antropológus, Bakay Kornél középkori régész vagy Marác László strukturalista nyelvész hangoztat. Ők azok, akik „tudomány-népszerűsítő” publikációikban igaztalanul, elfogult, kutatóhoz méltatlan hangnemet használnak, „tudományos összeesküvésnek” állítják be az egész hazai finnugrisztikát, beleértve kialakulásának történetét, és a

hozzá szorosan kapcsolódó nagy hagyománnyal bíró magyar etnogenetikai kutatást is.²³ Ennek jelentős új eredményeit sajnálatos módon rosszul ismerik, jöllehet a külföldi szakemberek keleten és nyugaton ma már szinte egyöntetűen elfogadják. A finnugor nyelvrokonságot kritizálók nyilvánvalóan megsértik az interdiszciplináris módszer alapelvét – hasonlóan egyes Nobel-díjas tudósokhoz – azzal, hogy olyan tudományterületekkel kapcsolatban nyilatkoznak, tesznek kategorikus, de megalapozatlan, másokat félrevezető kijelentéseket, amelyhez voltaképpen nem is értenek, amelyben igazából nem rendelkeznek kutatói jártassággal, kompetenciával. Ennek ellenére, tehát nem szakemberként olyan álvitákat kezdeményeznek és folytatnak, amelyekben nem korrekt módon, tudatosan felcserélik a népünk őstörténetének a kutatását azzal a rég eldöntött, nemzetközileg a világ tudományos központjaiban több mint száz éve elfogadott evidenciával, hogy a magyar egyértelműen az uráli nyelvcsaládba tartozik.²⁴ Enyhén szólva tudományosan aligha lehet gyümölcsöző eljárás, ha a nyelvünk eredetével foglalkozó finnugor nyelv-tudomány empirikus adatait és az ezzel kapcsolatos őstörténeti koncepciókat a 19. és 20. század egyes neves tudósainak, például Budenz vagy Hunfalvy német származásából próbálják egyesek nem korrekt módon levezetni.²⁵ Teljesen alaptalan félremagyarázás az, ahogyan mostanság többen próbálkoznak manipulatív módon mindenáron kompromittálni a finnugrisztikát, amivel a tudománytalan eszmefuttatásaiknak szeretnének nagyobb népszerűséget szerezni. Valójában nem új eredményekről van szó, hanem régen megcáfolt, elavult, dilettáns eszmefuttatások felelevenítéséről, amit úgy interpretálnak, mintha ezek modern, vadonatúj tudományos eredmények lennének. Ezzel kapcsolatban nem hallgathatjuk el, hogy vannak olyan a külföldi vagy hazai tudományos fokozattal rendelkező hivatásos kutatók is, akik az általuk rosszul ismert és helytelenül alkalmazott interdiszciplináris módszerre (és bizonyos érzelmekre) megtévesztően hivatkozva a magyar tudományt durván rágalmazzák, népünk etnogenezisre vonatkozó eredményeit sommásan lebecsülik, kategorikusan elutasítják.²⁶ Egyebek között a régóta komplex módszerrel dolgozó finnugrisztikát és a magyar őstörténet kutatást publikációikban félreérthetetlen módon sötét célú, a mindenkori hatalom által permanensen támogatott politikai indíttatású ideológiai mozgalomként próbálják feltüntetni.²⁷ Sőt a közelmúltat idéző, légből kapott, gyakran politikai felhangú vádaskodás sem idegen tőlük. Pedig jobb lenne, ha inkább elfogulatlanul értékelnék a mostoha körülmények el-

¹⁸ BAKAY, 1996, 35–59. Különösen nem korrekt a régész szerző dehonesztáló és téves megjegyzése az összehasonlító nyelv-tudománnyal kapcsolatban, főleg az 50. oldalon.

¹⁹ BAKAY, 1996, 50.

²⁰ BAKAY, 1996, 50.

²¹ GÖTZ, 1996, 143–158.

²² MARÁCZ, 2006. Vö. MARCANTONIO, 2006, 346. Marcantonio könyvének külső fedőlapon található Marác László egyoldalú elfogult értékelése az olasz nyelvészről és a magyar finnugrisztikáról.

²³ KISZELY, 2006, 143; BAKAY, 1996; MARÁCZ, 2006. Vö. KÖPPEN, 1886, 1890; TRÓCSÁNYI, 1916; ZSIRAI, 1937; BÁRCZI, 1963; SEBESTYÉN, 1955; VERES, 1979, 1996.

²⁴ KISZELY, 2006, 143; BAKAY, 1996; MARÁCZ, 2006. Vö. DOMOKOS, 1996; KÖPPEN, 1886; ZSIRAI, 1937; GOMBOCZ, 1924. Továbbá tévesen KISZELY, 2006, 143; BAKAY, 1996; MARÁCZ, 2006.

²⁵ GÖTZ, 1996; KISZELY, 2006, 143; BAKAY, 1996; MARÁCZ, 2006.

²⁶ GÖTZ, 1996; KISZELY, 2006, 143; BAKAY, 1996; MARÁCZ, 2006.

²⁷ Ezeket az eszmefuttatásokat ismerteti 1995-ig bezárólag DOMOKOS (1996) könyve. Vö. GÖTZ, 1996; KISZELY, 2006, 143; BAKAY, 1996; MARÁCZ, 2006.

lenére elért jelentős tudományos eredményeket.²⁸ Egyebek között érdemes volna figyelembe venni a megörögzött bírálóknak a hazai etnogenetikai kutatás utóbbi időben kidolgozott új koncepcióit. Hiszen ezek az eredmények az interdiszciplináris modern módszer alkalmazásával, teljesen új adatok felhasználásával jelentős sikernek számítanak az uráli és finnugor őshaza meghatározásában. Ezek ugyanis nagyban elősegítik az ugarság és az abból kiváló ősmagyarok kiinduló területének eddigénél sokkal pontosabb meghatározását, korai etnikai történetének objektív rekonstrukcióját.

Mindezek ellenére továbbra is kétségtelen tudománytörténeti ténynek számít, hogy komoly figyelmet inkább a finnugorok és a szamojédek közös elődeinek szállásvidéke, azaz az uráli népek őshazájának meghatározása kapott.²⁹ Ezen belül ugyancsak nagy érdeklődést váltott ki a szamojédek nélkül külön élő finnugorok szétvándorlás előtti kiindulási területének kérdésköre, továbbá a finnugoroktól végleg elkülönülő ugorok, illetve a magyarok legrégebbi szállásterülete elhelyezkedésének lokalizálása. Tulajdonképpen az uráli, illetve finnugor őshaza-meghatározás módszertani kérdéseinek tekintetében viszonylag elég későn, csupán csak a 20. század 60-as éveitől kezdve beszélhetünk jelentős szintetizáló kísérletekről. Ettől kezdve a kutatók immár több tudományág kutatási módszereinek együttes alkalmazásával próbáltak közelebb jutni mind az uráli, mind a finnugor együttélés területének pontosabb meghatározásához, és ennek segítségével a magyar etnogenezis kérdéseire.³⁰ Mint ahogy a magyarság az egyetlen etnikum földünkön, amely – a lovas nomád életmódra való sikeres áttérése következtében – egyedülálló távolságra volt képes elvándorolni az ugor őshazájában maradt legközelebbi nyelvrokonaitól.

Mindenesetre figyelemre méltó, hogy a finnugor őshazakutatásban az utóbbi időben az eltérő módszerekkel dolgozó és egymással mindig is vitatkozó kutatók álláspontja és a különböző tudományterületek eredményei – a múlttal szemben – immár egyre inkább közelítenek egymáshoz.³¹ Az eltérő indíttatású elméletek jelenlegi nagyfokú egyezését nem tarthatjuk csupán a véletlen játéknak, még kevésbé politikailag determinált, Habsburgok vagy a megbukott rendszer által támogatott „tudományos összeesküvésnek”.

²⁸ FODOR, 1975, 26–243; VERES, 2006, 8–55; ERDÉLYI, 2005.

²⁹ KÖPPEN, 1886; ZSIRAI, 1937; GOMBOCZ, 1924; DOMOKOS, 1996. Továbbá tévesen KISZELY, 2006, 143; BAKAY, 1996; MARÁ CZ, 2006, 405.

³⁰ LÁSZLÓ, 1961, 1971; CSERNYECOV, 1963, 245–265; FODOR, 1974; VERES, 1971, 1975, 1996; BARHTA, 1974, 1984; HUSZÁR–VERES, 1998, 2001, 37–73; ERDÉLYI, 1969, 2005.

³¹ CSERNYECOV, 1963, 245–265; FODOR, 1974; VERES, 1971, 1975, 1996; BARHTA, 1974, 1984; HUSZÁR–VERES, 1998, 2001, 37–73; KLIMA, 1995; ERDÉLYI, 1969, 2005.

AZ INTERDISZCIPLINÁRIS MÓDSZER SZEREPE ÉS A PALEOKLIMATOLÓGIAI KUTATÁS AZ URÁLI ÉS FINNUGOR ŐSHAZA MEGHATÁROZÁSÁBAN

A legújabb adatok alapján rokon népeink egykori közös szálláshelye, a finnugorság kiindulási közege egyidejűleg az Urál hegység mindkét oldalára helyezhető, a Volga-Káma vidékére éppúgy, mint Nyugat-Szibéria térségébe. Az egyre gyarapodó régészeti feltárások, valamint az új erdőtörténeti és más eredmények alapján ma már sokkal nagyobb pontossággal tudjuk meghatározni a finnugor őshaza területét, vagyis azt a helyet, ahol rokon népeink közös elődei együtt éltek közvetlenül azelőtt, hogy véglegesen elváltak egymástól. Ebből a szempontból rendkívül fontos körülmény, hogy az Urál *mindkét oldalán* – a Dél-Urál szibériai lejtői kivételével – mindenütt, a tajga övezetében csakúgy, mint az európai lombos erdő Urálon túlra átnyúló keskeny sávjában – azonos mezolitikus régészeti kultúrát mutattak ki a kutatók. A csiszoltkőkorszakban szintén egységes archeológiai műveltség szelte át az akkori felmelegedés hatására kialakulófélben lévő ökológiai övezeteket. Véleményünk szerint ez a módfelett különleges körülmény feltehetőleg bizonyos etnikai egységre utalhat az adott területen belül. Az Urál hegység környékének viszonylag egységes régészeti anyaga ugyanis alapvetően különbözik a szomszédos nyugati, keleti és déli területeken feltárt mezolitikus, majd azt követő neolitikus kori régészeti emlékektől.

Nyelvcsaládunk őshazájának Ázsia és Európa határára való életföldrajzi módszer alkalmazó lokalizációja elősegíti az itt található kőkori régészeti kultúrát létrehozó csoportok etnikai meghatározását. Azért, mert az Urál környékén a több földrajzi zónát észak-dél irányban átszelő, de a helyi mezolitikus alapokon létrejött csiszolt kőkori régészeti kultúra sajátos etnikus egységet takarhat. Ez hipotetikusán az egykori uráli, majd ebből kiváló egységes finnugor nyelvcsalád régészeti kultúrájaként interpretálható.³²

Arról van szó, hogy az eddigi „nyelvészeti paleontológia” életföldrajzi elméletek egyes empirikus hibáinak revidálásával, továbbá a vonatkozó régészeti és az észak-eurázsiai erdőtörténettel kapcsolatos legújabb erdőtörténeti adatok bevonása segítségével nemcsak a finnugor, hanem az azt kronológiailag megelőző őshazát is ma már elég pontosan meg lehet határozni. A kezdeti lépést ebben az irányban Hajdú Péter tette meg, amikor a múlt század 60-as éveinek elején tüzetes nyelvészeti elemzés alapján arra a megállapításra jutott, miszerint a jelenlegi finnugor nyelvekben a lombos erdő fái közül csupán csak a szil (*Ulmus*) közös elnevezése mutatható ki.³³ Ezzel a megállapításával teljesen egyet lehet érteni, bár ebből a recens adat-

³² CSERNYECOV, 1963, 278.

³³ HAJDÚ, 1964, 245. A neves magyar finnugrista nyelvész úgy vélte M. I. Neustadt 1957-ben publikált munkája alapján, hogy a lombos erdő fái és a rájuk vonatkozó elnevezések állítólag teljesen hiányoztak az uráli őshaza területén és ott élő ősnépesség nyelvében. Amellett kardoskodott, hogy az Urál hegység környékén csak a későbbi korokban jelenhettek meg a lombos

ból egyáltalán nem következik nagy történelmi mélységű koncepciója. Nevezetesen az, hogy közvetlenül a finnugorok egymástól való elválása előtt nyelvcsaládunk szállásterületén csupán csak a szil lett volna meg (PFU *šala), miközben teljesen hiányzott az európai lombos erdő többi fája, a hárs és a tölgy.

A neves akadémikus haláláig nem sejtette, sőt mostanáig ezzel a kérdéssel foglalkozó nyelvészeti kutatásunk sem vette észre, hogy önmagában a szilfa megnevezésének kimutatása a finnugor alapnyelvben kulcsfontosságú körülmény. Pedig már e koncepció létrejöttkor potenciálisan eleve magában rejtette a további kutatás lehetőségét, mivel messzemenő őstörténeti következtetésre adott már akkor lehetőséget, bár azóta ezt senki sem használta ki. Mindazonáltal szerintünk ez az adat egyértelműen utal egy eddig figyelmen kívül hagyott ökológiai körülményre, amit mindig is kétségbe vontak a finnugor őshaza meghatározásával foglalkozó szakemberek. Az előbb említett szilfára vonatkozó egyetlen empirikus nyelvi tény ugyanis egyértelműen arra mutat, hogy nyelvcsaládunk feltételezett őshazájában, a finnugor egység korában, nemcsak a szilnek, hanem a lombos erdő többi tipikus fájának, így a hársnak és a tölgynek is, feltétlenül meg kellett lennie. Nem csak azért, mert az Urál hegység mindkét oldalán elterülő finnugor ősi szállásterületen feküdt a lombos erdő egyik refúgiuma.³⁴ Ez a döntő erdőtörténeti tény ugyanis csak nemrég vált ismertté. Ettől függetlenül régebben is rájöhetek volna nyelvészek arra, ha a rendelkezésre álló vonatkozó növénytan szakirodalmat tanulmányozták volna, hogy a lombos erdő fái kisebb-nagyobb eltéréssel, de mégis csak együttesen, mindig egységes komplexumban terjedtek el a holocén klímaperiódus alatt. Így alkotnak ezek a fák közös biocönózist.³⁵ Ezzel kapcsolatban azonban szükséges tudni, hogy a vonatkozó nyelvészeti kutatás csakis azokat a faneveket tartja a finnugor egység korában meglévőnek az Urál környéki őshaza egykori területén, amelyek nyelvcsaládunk minden alcsoportjában jelenleg is egyaránt kimutathatók. Éppen e látszólag logikusnak tűnő módszertani megfontolások miatt a nyelvészek mindig is cáfolták a lombos erdő összes fáinak egyidejű meglétét nemcsak a finnugor népek közös őshazájában, hanem előzőleg az uráli alapnyelvben is. A szóban forgó megoldatlan kétkedésnek a legfontosabb mozgatórugójaként az a tény szolgált, hogy a tölgy neve jelenleg valóban hiányzik az ugor csoportoknál, csupán a finn-permi nyelvekben mutatható ki PFP *tompá formában.³⁶ A félre-

erdő fái, először a szilfa, méghozzá akkor, amikor finnugorok már elváltak a szamojéd nyelvrokonoktól és állítólag kénytelenek voltak átvándorolni az Urál ázsiai részéről a hegység európai oldalára. A tölgyvel kapcsolatban tévesen feltételezte, hogy ez a fa csak jóval a finnugor nyelvcsalád felbomlása után, a rokon népek végleges széttelepülését követően jelenhetett meg a Közép-Volga vidékén. Sokáig abban a tévhitbe ringatta magát, hogy a lombos erdő összes fája több ezer éves eltéréssel, a Kárpát-medencében elhelyezkedő refúgiumból került volna az óriási távolságra fekvő Urál hegység közvetlen környékére.

³⁴ HAJDÚ, 1964, 274.

³⁵ HOTYINSZKIJ, 1977, 248, 1983, 37.

³⁶ HAJDÚ-DOMOKOS, 1977, 234; 1987, 49.

értést okozó probléma tehát voltaképpen az, hogy a tölgyfa jelenleg majdnem kizárólag csak az Urál európai oldalán honos, Nyugat-Szibériában azonban egy-két elszigetelt eset kivételével már hiányzik. Csakhogy nem volna szabad arról elfelejtenünk, hogy a régebbi korokban egészen más volt az itteni ökológiai helyzet. Hiszen a tölgyfa, legalábbis a középholocén jellemző meleg klímaperiódus idején elterjedt a hegység ázsiai oldalán is, egészen a Közép-Obig bezárólag. Innen csak az időjárás hűvösebbé válásával párhuzamosan, később húzódtott vissza, hozzávetőleg a magyar honfoglalás idején.³⁷ Ezért a tölgy nevének ma már jól bizonyítható kései kiesése az ugor csoport három nyelvéből hosszú időn keresztül megtévesztette a finnugor őshazakutatást, akárcsak ennek a szárazságkedvelő fának sokáig téves etimológiája. Ez a kettős félreértés nemcsak mostanáig hátráltatta, hanem kategorikusan kizárta a tölgy nevének a feltételezését is a finnugor egység korában, később pedig ennek a fának a meglétét az egykori ugor őshaza területén, s akkor még nem is beszéltünk a szamojédok kiválását megelőző igencsak távoli uráli korról.

Tehát minden számba jöhető életföldrajzi adatot és elméleti megfontolást, továbbá a klímaváltozás ökológiai helyzetre gyakorolt hatását is figyelembe véve, az Urál környéki tölgyet (*Quercus*), szilt (*Ulmus*) a hárs (Talia) nem lehet a Kárpát-medencéből ideszármazott jövevénynek tartani, hanem feltétlenül őshonos fának kell tekinteni. Annál is inkább, mivel – mint már említettük – ide, a hegység közelébe kell lokalizálni a lombos erdő egyik holocén kori kiindulási központját. Ez azt jelenti, hogy a történetesen éppen nyelvcsaládunk őshazája területének a kellős közepén feküdt lombos erdőnek ez az eurázsiai refúgiuma. Sajnos az őshazakutatás előtt sokáig ismeretlen volt ez a felettebb fontos életföldrajzi körülmény. A jelentős problémát azonban nem is ez okozta, hanem az, hogy a kutatás kezdetén a priori feltételezték a nyelvészek, hogy a szamojédok a finnugoroktól eltérően feltehetően sohasem élhettek a lombos erdő övezetében.³⁸ Sőt, Hajdú Péter nevezetes hipotézisében, amit később visszavont, az uráli nyelvcsalád kiindulási területét kimondottan az északi sarkkör közelében, Szibéria észak-nyugati részében fekvő tajgaövezetben feltételezte, az Alsó-Ob és Észak-Urál, illetve Pecsora forrásvidéke között fekvő szubarktikus területen.³⁹

Az egykori hiányos erdőtörténeti adatokon alapuló tévedés következtében – habár 1964 óta már rendelkezünk a szil finnugor kori meggyőző rekonstrukciójával –, a nyelvészek túlzott óvatosságból, de főleg biológiai és ökológiai ismereteik hiányos volta miatt mind a mai napig óvakodnak attól, hogy a régóta rendelkezésükre álló szilfa elnevezés alapján feltételezzék a lombos erdő összes fájának egyidejű meglétét a finnugor vagy ugor őshaza területén. Mindez csupán azért történt, mert nem vették figyelembe azt a kézenfekvő biológiai tény, hogy a lombos erdő fái mindig és mindenütt együtt, állandóan egységes komplexumban terjednek. A kérdéssel foglalkozó kutatók még inkább teljesen lehetetlennek tartották, hogy a

³⁷ HOTYINSZKIJ, 1977, 286.

³⁸ HAJDÚ, 1987, 49–57.

³⁹ HAJDÚ, 1964, 234.

szilt és az OUT erdő többi tipikus fájának az elterjedését nyelvcsaládunk őshazájának területén még korábbi időszakra datálják, vagyis nem merték a finnugort megelőző uráli korra tenni a lombos erdő fájának meglétét. Hiszen a finnugor őshaza területén is a lombos erdő csak egyetlen egy fáját merték feltételezni az általunk sokat emlegetett és perdöntőnek tartott szilt: PFU **śala*. Ennek a jelentős hibának az volt a módszertani oka, hogy nem lehetett kimutathatni a szilfa szamojéd nyelvi megfelelőjét. Csakhogy nemrég éppenséggel a szamojéd nyelvekhez közel álló jukagirban megtalálták az orosz kutatók a kulcsfontosságú terminust *sâl* 'fa, illetve erdő' jelentésben. Ezzel az adattal lényegében elhárul a nyelvészeti akadály az elől, hogy az lombos erdő nem az összes tipikus fájának meglétét feltételezzük mind az uráli, mind a finnugor őshazában.⁴⁰

Röviden összegezve az elmondottakat: hiába van meg az Urál hegységtől nyugatra az összes finnségi nyelvben a lombos erdő minden tipikus fájának az elnevezése. Módszertani megkötések miatt, vagyis a szilfával kapcsolatos szamojéd, illetve a tölgyre vonatkozó ugor recens nyelvi adatok hiánya miatt a nyelvészek mind a mai napig nem mertek arra gondolni, hogy már a finnugor korban feltételezzék lombhullató lombos erdő egész komplexumát, még kevésbé azt megelőző uráli egység idején. Az inderdiszciplinaritás hiánya megakadályozta a nyelvészetben a továbblépést. Mindazonáltal az Urál környékén legújabbán feltárt, az egykori ökológiai helyzetre vonatkozó palynológiai adatok segítségével ma már a korábbiaknál sokkal pontosabb következtetést vonhatunk le nyelvcsaládunk őshazájának egykori természetföldrajzi adottságait illetően. Ebből a szempontból az Európa és Ázsia határán fekvő hegység déli részén nemrég kimutatott lombos erdő refúgium kulcsfontosságú bizonyítéknak számít, melynek segítségével ma már megbízhatóan rekonstruálni tudjuk a szóban forgó terület ökológiai feltételeit. Nevezetesen azt, hogy a recens nyelvi anyag hiánya ellenére nemcsak a korai uráli, hanem a későbbi finnugor őshazában, majd pedig az ugorok szállásvidékén egyidejűleg ismert lehetett a szil mellett a lombhullató lombos erdő többi tipikus fája, a tölgy és a hárs is. Mi több, a velük együtt szimbiózisban létező vadon élő mézelő méh meglétét sem lehet tagadni Szibériában, különösen az Urál hegységhez közel fekvő területen, ahol a magyarság legközebbi nyelvrokonai, az obi-ugorok déli csoportjai élnek az európai lombos erdő Ázsiába benyúló keskeny sávjában.⁴¹ Ma már világosan látjuk, hogy a több mint egy évszázadon keresztül domináló hagyományos Oka–Volga–Káma vidékre lokalizált tradicionális őshaza-konceptió jelentősen hátráltatta a kutatást. Mindezt azért kell hangsúlyoznunk, mivel ennek a téves hipotézisnek köszönhetően a finnugrisztika legjobbjai sokáig kétségbe vonták, hogy nyelvcsaládunk őshazája bármikor is átnyúlhatott Szibériába, ahol legközelebbi

⁴⁰ HOTYINSZKIJ, 1977, 28, 1981, 43. A lombos erdő fájának együttes terjedésével N. A. Hotyinszkij mindkét könyvében részletesen foglalkozik. NAPOLSKIJ, 1995, 1996, 38. Irina Nyikolajeva értékes jukagir adatára, ami a finnugor nyelvek szilfa nevével kapcsolatos, V. V. Napolszkij hívta fel a figyelmemet.

⁴¹ VERES, 2004, 177–192.

nyelvrokonaink élnek és a szamojédok, valamint a jukagirok, akikből mindössze ezer ember maradt.

Mindennek következtében felettébb valószínűnek kell tartani, hogy rokon népeink legrégebbi szállásterületébe feltétlenül beletartozott az Urálon túl fekvő nyugat-szibériai régió nagy része is. Ezt a vidéket elég sokáig a hiányos életföldrajzi adatok alapján megalapozatlanul kizárták az őshaza lehetséges területei közül. Pedig egy emberöltővel ezelőtt már egy egész monográfia jelent meg P. L. Gorcsakovszkij tollából az Urál ázsiai oldalán húzódó lombos erdő fái elterjedési övezetéről, amely sávba az ősi ugor, sőt magyar szállásterület lokalizálható. Itt a hársfa legalábbis a délibb részeken a mai napig ismert, amelynek virága az ezen a vidéken vadon élő mézelő méh kedvenc csemegéjének számít immár hétezer éve.⁴² A szóban forgó évszázados félreértés elterjedésében F. P. Köppen (1833–1908) orosz tudós sokáig népszerű, de alapvetően téves életföldrajzi elméletének hatására történt, akinek monográfiáját hazai kutatók régebben Zsirai Miklós kivételével nem ismerték. Zsirai professzor magánkönyvtárába az orosz tudós könyve címlapjára tett sajátkezű bejegyzése szerint 1934 novemberben került. Köppen híres munkáját kétségtelenül elolvasta. Sajnos nem vette észre a Köppen által többször is elkövetett hibákat. Az ezzel kapcsolatos bonyolult kérdéskörre most nem térünk ki, mivel részletesebb megtagyargalásának külön összefoglaló tanulmányt szenteltünk a magyar néprajz, folklór és népzene-kutatás doayenje, a 90 évet nemrég betöltő Vargyas Lajos tudományos munkássága tiszteletére kiadott többkötetes ünnepi kiadványban.⁴³

Az említett régészeti, nyelvészeti és növényföldrajzi kutatás mellett a finnugor őshazának az Urál hegység mindkét oldalán való elhelyezkedésének hipotézisét és onnan a finnugorok fokozatos elvándorlását a legújabb fizikai antropológiai vizsgálatok megerősíteni látszanak. Bármennyire is próbálja ezt cáfolni a nyelvész Angela Marcantonio, és indokolatlanul szembeállítani az uralisztika nyelvészeti eredményeit a számára még csak felületesen sem ismert orosz archeológia és embertani kutatás gazdag empirikus adataival. A vonatkozó fizikai antropológiai kutatás szerint a finnugorok eredeti embertani képlete feltehetőleg inkább a sajátos archaikus uráli típus lehetett, mint a régebben sokat emlegetett kelet-balti.⁴⁴ A sajátos, rendkívül archaikus uráli antropológiai típus viszont valahol az Urál környékén jött létre, méghozzá nagyon korán, még a paleolitikum idején. Az uráli antropológiai típus jelenlegi legjellegzetesebb képviselői éppenséggel legközelebbi nyelvrokonaink, Nyugat-Szibériában az Ob folyó medencéjében élő vogulok és osztjákok, valamint közvetlen szomszédai – a szamojéd népek: a *nyenyecék*, az *enyecék*, a szölkupok, továbbá a Jenyiszej folyó forrásvidékén élő, sajátos nyelvet beszélő *ketek*.

Érdekes, hogy a most urálinak – régebben ugornak – nevezett embertani típus különböző változatokban nyugati irányban – bár csökkenő tendenciával – Orosz-

⁴² GORCSAKOVSKIJ, 1968, 158. Vö. VERES, 1996, 2004, 185.

⁴³ VERES, 2004, 177–192.

⁴⁴ HAJDÚ, 1962, 34–42. Újabbán Szabó István Miklós hangoztatja ezt a téves felfogást.

ország észak-európai részének finnugor és szomszédos népei között megtalálható nemcsak most, hanem a csiszoltkőkorszak óta folyamatosan kimutatható Kelet-Európa erdős övezetében az Urál hegységtől és a Balti-tenger partjáig. Ráadásul nemrég az őshonos kelet-balti embertani típusú népesség DNS-ének szerkezetében megtalálták a keleti hatást jelentős, 37%-os arányban, még hozzá a kimondottan europidnak számító balti nyelvű népességben is. Hosszú időn keresztül tévesen az ősi finnugorokhoz tartozónak tartották a kelet-balti antropológiai típust. Később azonban kiderült, hogy a kelet-balti antropológiai arculat főleg a Balti-tenger környékén élő, de egymástól teljesen eltérő nyelveken beszélő etnikumokra jellemző. Különösen a finnekkel közeli rokon, de ortodox vallású karélokra és lívekre, továbbá észtekre, illetve a balti nyelven beszélő lettekre, valamint a velük rokon litvánokra és a németek által asszimilált poroszokra és egyes szláv csoportokra.⁴⁵ Az

⁴⁵ MARCANTONIO, 2006, 348–379. Mindazonáltal minden jel arra mutat, hogy a mongolid japánok és az europid magyarok között állítólag kimutatott, nemrég „szenzációként” tárlt néhány százalék körüli genetikai egyezésből nem lehet semmiféle őstörténettel kapcsolatos következtetést tenni, még kevésbé közvetlen etnikai rokonságot kimutatni, ahogyan azt Kiszely István és Erdy Miklós javasolta. A legújabb vizsgálatok szerint mongoloid nagyraszhoz tartozó japánok genetikai anyaga inkább a Közép-Amerikában élő, az inka csoporthoz tartozó kecsua indián populációkkal mutat nagyfokú genetikai egyezést, mint a jelenlegi europid jellegű magyar populációtól származó génekkel. Így természetesen a mongoloidos arculatú, török nyelven beszélő ujjurok sem a magyarok rokonai, pentaton jellegű népzenejük ellenére sem, amely a sztyeppe övezetben élő népeknél és szomszédaságukban szinte mindenütt megtalálható, akár csak a Kaukázusban élő cserkeszek (adigék, akikhez a Nalcsik környékén élő kabardok is tartoznak), sőt az oroszok népdalainak archaikus rétegeiben, amire még nem figyeltek fel a hazai kutatás. Hasonló helyzetre kell következtetnünk a hazánkban gyűjtött gének összehasonlításánál Perzsiából és Anatóliából származó csoportok genetikai rokonságával kapcsolatban. A kimutatható jelentős genetikai közelség ellenére szó sem lehet arról, hogy a magyarok etnogenezisében az irániak és a törökök jelentős biológiai szerepéről vallanának az említett génanyagok, ahogyan ezt többen feltételezik. Ehelyett inkább az a helyzet, hogy Európa, így hazánk benépesedése az egymással kétségtelenül genetikai rokon europid csoportok részéről több hullámban éppen Elő-Ázsiából történt, egészen az őskortól kezdve. A csángók néprajzi csoportjától származó génmarkerek egyezése a paleolitikus kori génanyaggal – tudományos tény, ám nem a magyar etnikum Kárpát-medencében való őskori megtelepedésének bizonyítéka, ahogyan egyesek megalapozatlanul most propagálják. Ez inkább az adott területen élő populációk több ezer éves biológiai folyamatosára utal. Az antropológiai szubsztrátum jelensége máskülönben szinte mindenütt és minden etnikumnál egyaránt megfigyelhető. Ugyanezt kell mondanunk a Magyarországról és a vele hasonló, a lengyel, horvát, ukrán és orosz földről, illetve Németországból származó E¹⁹ genetikai anyaggal kapcsolatban is, amelynek legnagyobb koncentrációja éppen a Kárpát-medencében található. Ebből azonban megint nem következik, hogy a magyarok a paleolitikus vagy neolitikus kor óta őshonosak lennének jelenlegi etnikai területükön, ahogyan ezt egyesek most tudományos szenzációként próbálják bizonygatni. A Kárpát-medence a paleolitikumban az Urál mellett a lombos erdő és tajgai fák másik fontos menedékhelye volt Európában. A jégkorszak után nyilvánvalóan fontos szerepet játszott Európa benépesülésében. Nyilvánvalóan nincsenek csak a magyar gének, mint ahogy kimutathatatlan a szláv és germán népekre jellemző génanyag. Az A, B, AB és O-ás vércsoportokat illetően sem lehet messzemenő etnogenetikai következtetéseket tenni.

antropológiai szakirodalomból köztudott, hogy a géneket etnikai csoportoknak, azaz népeknek megfelelően nem lehet elkülöníteni. Ezért az etnikai történetben továbbra is korlátozottan kell tartani a genetikai vizsgálatok nem egyszer „szenzációs” kikiáltott legújabb eredményeit is. A finnek ugyanis a velük szomszédos indoeurópai nyelvű skandinávokhoz hasonlítanak legalább nyolcvan százalékos arányban, mind fizikai antropológiájukban, mind pedig a génmarkerek tekintetében. Ez azt jelenti, hogy a nyelvileg élesen elkülönülő etnikumok azonos biológiai szubsztrátum népességre települtek rá őstörténetük folyamán. Módszertanilag megalapozatlan a magyarok és finnek közvetlen genetikai összehasonlítása, jóllehet mindkét rokon etnikum az uráli nyelvcsaládba tartozik.

Az Urál hegység szélesebb környékére helyezhető finnugor őshaza területének kezdeti benépesülése a régészeti adatok tanúsága szerint egyelőre még nem eléggé tanulmányozott. Ez a folyamat a paleolitikus kor végén, valamint a mezolitikus idején, főleg az utóbbi korra jellemző meleg és száraz boreális időjárás szakaszban játszódott le, amelyet egyébként másutt is jelentős vándorlások jellemeztek. Mindenesetre a Dél-Urálban található európai lombos erdő kiindulási körzete a jégkorszak végén teljesen új alapokra helyezte a finnugor őshazakutatást. A csiszoltkőkorszak itt már helyi mezolitikus alapokon fejlődött ki, bár a Kr. e. 4. évezredben az edényművesség – mint mindenütt – szintén déli hatásra jelent meg. A kerámia formája, de még inkább a díszítése az Aral-tó melléki fejlett neolitikus kelteminári kultúra emlékeivel mutat szembevető egyezést. Ez a hasonlóság a déli kapcsolatok folyamatos fenntartására látszik utalni, ennek alapján azonban a finnugor népek őshazáját mégsem lehet Közép-Ázsiába lokalizálni, ahogy az orosz kutatók közül V. N. Csernyecov és L. P. Tolszov egykoron megalapozatlanul feltételezték.⁴⁶

Különböző okok hatására Észak-Euráziában éppen az Urál hegység környékén jött létre legkorábban az *halász-vadász* tó környéki kultúra. Egyrészt a biztosabb megélhetést nyújtó halászat elsőbbsége a vadászattal szemben, másrészt a csiszoltkőkorszakra jellemző nedves, a jelenleginél jóval melegebb időjárás eredményeképpen megjelenő járhatatlan hótakaró magyarázta az uráli csoportok nagyfokú helyhez kötöttségét télen, amelyet gazdag kerámiaanyag és óriási téglalap alakú, 3–4 méter mélységű, földbe vájt lakóhelyek dokumentálnak. A nyíl és íj ekkor még nem érte el a maga technikai lehetőségeit. Erre csak később, a neolitikus korban került sor, amikor a Kr. e. 4–3. ezred fordulóján az Urál hegység környékén a vadászat számára nélkülözhetetlen közlekedési eszközök, a sí és a szán, a csónak, valamint az evező megjelentek. Ezek a fontos technikai vívmányok forradalmi változást okoztak az Ázsia és Európa határán fekvő hegység déli része, a lombos erdő kiindulási körzetében. Ide, az *Urál hegység mindkét oldalára* – beleértve ebbe a keleti lejtőt is, ahová átnyúlt az európai lombos erdő keskeny sávja – *helyezhetjük a finnugor őshazát*, a rokon népek közvetlenül szétválás előtti együttélésének területét a Kr. e. 6–4. évezredben. Az itt élő finnugorok letelepült halász-vadász gazdálkodásában a közlekedési eszközök megjelenésével az eddigieknél jóval mozgé-

⁴⁶ CSERNYECOV, 1963, 256.

konyabb, specializáltabb új életforma, a rénszarvasvadászat bontakozott ki az Urál környéki őshazában. Ennek kialakulását a hegység kedvező természeti adottságai is elősegítették, mivel nemcsak fontos kőkori nyersanyaglelőhely, hanem jelentős szerepe van a helyi klíma befolyásolásában is: nagyrészt felfogja a nyugatról, az Atlanti-óceán felől érkező ciklonok nedvességet hozó légtömegeit. Ezért az Urál szibériai oldalán a hótakaró vastagsága jóval kisebb, mint az európai lejtőin. Ez a hazai szakirodalomban eddig kevésbé ismert kedvező ökológiai körülmény alakította ki évezredekkel ezelőtt a patás állatok itteni nyugat-keleti irányú időszakos vándorlását, elősegítve a Nyugat-Szibériában élő ugor népcsoportok kedvező kulturális fejlődését.⁴⁷

A FINNUGOR EGYSÉG FELBOMLÁSÁNAK ÖKOLÓGIAI ÉS KULTURÁLIS OKAI

A természeti feltételeknek és a technikai adottságoknak megfelelően az uráli őshazában élő finnugor népesség gazdálkodásában egyre inkább a vándorlásokkal járó, mozgékony vadász életforma került fokozatosan előtérbe a helyhez kötöttebb halászat rovására. A kedvező körülmények egybeesése új korszakot nyitott az arktikus Észak etnikai és kulturális történetében, amely az uráli népek első szétvándorlásával esett egybe. V. N. Csernyecov (1905–1970) véleménye szerint a Kr. e. 4–3. évezred fordulóján kezdtek elvándorolni az őshazából a rokon népek első csoportjai.⁴⁸ Skandinávia felé az őslapp, keleti irányba pedig az uráli nyelvcsaládba tartozó jukagirok rénszarvasvadászatra specializálódott csoportjai. Ennek következtében uráli központtal, az Onyega-tótól egészen a közép-szibériai Jenyiszej és Angara folyóig terjedő, rokon csoportok lakta egységes kulturális zóna jött létre. Ezt a cirkumpolárisnak nevezett északi sarkkör környéki szubarktikus övezetet azonos díszítésű kerámia, egyező stílusú medve-, rénszarvas-, vízimadár-ábrázolások és hasonló sziklarajzok, egységes temetkezési szokások, továbbá egyező csont- és kő eszközanyag, valamint antropológiailag az uráli típushoz, a lappokhoz, de még inkább az obi-ugorokhoz embertanilag hasonló népesség jellemezte. Ezzel kapcsolatban figyelmet érdemelnek a finnországi régészeti leletekből előkerülő, szintén e korból származó, Szibériában honos fenyőfából készült szán- és símaradványok, valamint az Urál hegység környékére jellemző fából faragott kultikus állatábrázolások.⁴⁹

Az első elvándorlókat a Kr. e. 3. évezred folyamán, zömében Kr. e. 2600–2100 közötti időben a finnugorok újabb jelentősebb csoportjai követték, amelyek több hullámban hagyták el az Urál környéki őshazájukat. Ezek egy része fokozatosan a hegységtől nyugatra fekvő területek felé húzódott, s a következő évezredben a ke-

⁴⁷ CSERNYECOV, 1963; VERES, 1972.

⁴⁸ CSERNYECOV, 1963; VERES, 1996, 34–46.

⁴⁹ CSERNYECOV, 1963, 216.

let-európai erdőövezet különböző népességeit szubsztrátumként magába olvasztva egészen a Balti-tenger partjáig hatolt előre. Ezt a folyamatot jól tükrözi a finnugor népek egymástól jelentősen eltérő antropológiai arculata is. A finnugorok szétválásában minden bizonnyal szerepet játszott a természeti környezet megváltozása is. Mindenesetre a finnugorságnak kettészakadása, közvetlenül a neolitikum kor utáni széttrajzása régészetileg elég jól nyomon követhető a finnugor őshaza keleti felében csakúgy, mint az Urál európai oldalán a hegység környékéről kiinduló és a Balti-tenger felé tartó finnségi népek elődeinek fokozatos vándorlása. Ezt a kelet-nyugati népmozgást a Volga–Káma régió voloszovói kultúrájának nyugati irányú terjeszkedése tükrözi, amelyeknek hordozói feltehetően az uráliak finnségi csoportjába tartozó népek elődei lehettek.⁵⁰ Az erről a problémáról írt értékes könyvében csakúgy, mint más tanulmányiban Fodor István, a kérdés legjobb hazai szakértője többször is részletesen adatolta a finnségi csoportok nyugat felé történő expanzióját, amivel egyértelműen megcáfolja A. Marcantonio vonatkozó téves feltételezését.⁵¹ Fodor koncepcióját megerősíteni látszik az a történeti esemény, hogy nagyjából a Kr. e. 3–2. évezred fordulóján Kelet-Európa erdős zónájába délről földműves-állattenyésztő csoportok hatoltak be. Etnikai szempontból valószínűleg – a közeli őshazájukból szétvándorló – indoeurópaiakhoz tartoztak. Az indoeurópaiak kiindulási területe azonban a most népszerűvé vált feltevés ellenére sem lehetett Elő-Ázsia, a termelőgazdálkodás bölcsője, mivel az indoeurópai nyelvek állattartásra és földművelésre vonatkozó terminológiai rendszere kimondottan idegen nyelvi átvétel, és kaukázusi nyelvi eredetre mutat.⁵² A kelet-európai lomboserdő-övezetben élő őslakosság számára fejlett gazdálkodási módjuk azonban még hosszú időre idegen maradt. Kivételt csak az Urál nyugati szomszédságában – a kedvező helyen fekvő, az európai lomboserdő-övezet legfejlettebb helyi kultúráinak számító – finnségi népek képeznek, akik a *voloszovói* és a fémművességéről híressé vált *turbinói* műveltségeknek voltak az alkotói. Ez a régészeti kép jól megfelel a nyelvészeti megfigyeléseknek is, amelyek szerint a mai finn-permi nyelvek állattenyésztési és földművelési kifejezéseinek egy része indoeurópai eredetű, közelebbről balti, illetve indo-iráni vagy iráni jellegű.⁵³ Nem véletlen, hogy finnségi népek és a mordvinok önelnevezésének többsége kimondottan iráni eredetű.

Sok éves külföldi kutatómunkánk során arra a fontos következtetésre jutottunk, hogy a finnugor nyelvcsaládunk felbomlásának oka egyáltalán nem más népek, s főleg nem török csoportok közbeékelődésével magyarázható, ahogyan általában eddig hagyományosan interpretálták a kérdéssel foglalkozó nyelvészeink. Minden valószínűség szerint inkább ökológiai jellegű lehetett a finnugor egységet megszüntető bonyolult etnogenetikai folyamat, amely egyértelműen a Kr. e. 2600–2100 között végbemenő, messzemenő következményekkel járó globális lehüléssel

⁵⁰ FODOR, 1973, 1977, 279–302.

⁵¹ FODOR, 1973; LÁSZLÓ, 1961, 1971; MARCANTONIO, 2006, 328.

⁵² NIKOLAEV–STAROSTYIN, 1994.

⁵³ FODOR, 1973, 1975, 25–34.

hozható közvetlen összefüggésbe.⁵⁴ Nem győzzük eléggé hangsúlyozni, hogy az ősi finnugoroknak egymástól való elválását nagy valószínűséggel a Kr. e. 3. évezred második felére kell tennünk. Arra az időpontra, amikor a holocén klímaoptimuma után, a Kr. e. 2600–2100 közötti időszakban az utolsó jégkorszak utáni első rendkívül jelentős lehülés következett be Észak-Euráziában. Ez a jelenség a földrajzi övezetek addig állandósult határait nagymértékben módosította, ami nagyszabású népmozgást váltott ki Eurázsia-szerte. Az Urál szélesebb környékén elhelyezkedő finnugor őshazában ekkor nemcsak a lomboserdő-övezet északi, illetve keleti határa és a szomszédos tajga déli része változott meg jelentős mértékben, hanem ezzel párhuzamosan katasztrófális jellegű elmocsarasodás zajlott le Nyugat-Szibériában. A Kr. e. 2600–2100 közötti időben végbement, a holocén kor első nagy időjárásromlását nevezik „kis jégkorszaknak”, amely jelentősen megváltoztatta az addigi természeti környezetet Észak-Eurázsia területén.⁵⁵ A szóban forgó időjárás történettel kapcsolatos ökológiai okok következtében az Urál mindkét oldalát egyaránt magában foglaló finnugor őshaza területének jelentős összezsugorodásával kell számolnunk. Egyrészt az ázsiai részen, a Nyugat-szibériai Alföld elmocsarasodásának eredményeképpen, amely létrehozta a világ legnagyobb mocsárvidékét, másrészt egyes földrajzi zónák határainak jelentős módosulása miatt is. Az addigi kedvező ökológiai körülmények jelentős megváltozása a zsákmányoló jellegű halászhívadás életmódot folytató finnugorság megszokott életterét gyökeresen megváltoztatta, mivel viszonylagos túlnépesedést idézett elő. Ez pedig az e korban még ritkaságszámba menő demográfiai nyomás kialakulását segítette elő. A különböző körülmények ilyen nagyfokú kronológiai egybeesése viszont törvényszerűen kiváltotta nyelvrokonainak nagy részének elvándorlását eredeti szálláshelyükről, az Urál környéki finnugor őshazából, amely fokozottan mocsárvidékké változott, főleg a keleti részekben. Az óriási tűzeglápok kialakulásának kronológiájáról Nyugat-Szibériában az orosz szakemberek viszonylag részletes térképeket készítettek, amelyek azonban a hazai kutatás előtt egészen mostanáig nem voltak ismertek. A szóban forgó tőzeganyag C¹⁴ izotópos vizsgálatai azonban egyértelműen az adott vidéken később bekövetkezett agresszív elmocsarasodási folyamatra utalnak. Ezzel a kérdéssel részletesen foglalkozott a nemrég elhunyt neves moszkvai palynológus, N. A. Hotyinszkij 1977-ben Eurázsia holocén kori erdőtörténetéről írt összefoglaló munkájában.⁵⁶ Csakhogy sajnálatos módon Hajdú Péter, László Gyula, Makkay János, Somogyi Sándor és Zólyomi Bálint, Róna-Tas András, nem kevésbé a finn- és északkutatók, valamint a Finnországban élő spanyol Milton Nuñez figyelmét elkerülték ezekben a nehezen beszerezhető forrásmunkákban található kulcsfontosságú erdő- és mocsártörténeti adatok. Ezeknek ismerete azonban ma már nélkülözhetetlen a magyar és rokon népek őstörténet-kutatásában.

⁵⁴ HOTYINSZKIJ, 1977, 1981, 45–76.

⁵⁵ HOTYINSZKIJ, 1977, 1981, 45–76.

⁵⁶ HOTYINSZKIJ, 1977, 86–93; 1983, 23–25.

AZ PROTOUGOROK KIALAKULÁSA ÉS A MAGYAROK ELŐDEINEK KIVÁLÁSA AZ UGOR NYELVKÖZÖSSÉGBŐL

Az Urál környéki őshazából különböző irányba elvándorló finnugor csoportoktól, így a nyugati irányba húzódó finnségi népektől, valamint a délkelet felé vándorló, de továbbra is tajgai őserdőben maradó szamojédoktól eltérően az ugarság közös elődei egyelőre akkor még nem hagyták el az ökológiailag rendkívül kedvező helyen fekvő lakóhelyüket. Az ugorok szállásterülete ugyanis nyelvcsaládunk őshazájának délkeleti részén, teljes egészében a nyugat-szibériai lombos erdő keskeny sávjához csatlakozó ligetes sztyeppén feküdt.⁵⁷

Csakhogy a finnugor egység felbomlásával és az ugor csoport kiválásával kapcsolatban feltétlenül figyelembe kell még venni, hogy a nyelvrokon csoportokon belül bekövetkező sajátos munkamegosztás egyben etnikai differenciálódáshoz vezetett. Az életmódváltozás, vagyis az eltérő ökológiai környezethez való aktív kulturális alkalmazkodás e korban feltehetően etnogenetikai következményekkel járt. A neolitikum után a finnugor *inetnikus*, azaz főleg a befelé irányuló egymás közötti kommunikációs kapcsolatok megszűnését – az elvándorlásokon, az egymástól való földrajzi eltávolodáson, továbbá a kulturális változásokon kívül – elősegítette az is, hogy az eddig egységben élő finnugor közösség nyelvi egységének megszűnése után egyes csoportok földrajzilag egyre inkább eltávolodtak egymástól. Ennek következtében erősen eltérő jellegű ökológiai övezetekbe szóródtak szét. Mindez természetesen jelentősen befolyásolta a szétvándorló nyelvrokonaink közötti további etnikai kapcsolatokat irányát is. Nem véletlen, hogy Nyugat-Szibériában az uráli őshaza délkeleti részén addig egységesnek mondható csiszoltkőkori műveltségben már a Kr. e. 3. évezredben jelentős változások, helyi kulturális különbségek mutathatók ki. Ezt a kulturális differenciálódási folyamatot egyebek között az a különleges földrajzi körülmény magyarázza, hogy Nyugat-Szibériában a lomboserdő- és a sztyeppe övezet határa Euráziában északabbra fekszik, mint Kelet-Európában.⁵⁸ Ennek következtében érzékenyebben is reagál az éghajlati-ökológiai változásokra. A sztyeppe határának jelentős észak felé tolódása, az állandóan súlyyedő Közép-Ob medencében a kedvezőbb helyen levő ugor népcsoportnak lehetővé tette, hogy Nyugat-Szibériában közvetlen kapcsolatba kerüljön a közeli Kazahsztán fejlett sztyeppéi, feltehetően iráni etnikumú műveltségeivel. Pontosan ezen a területen – az ugor csoport kialakulásával egyidejűleg – jött létre Nyugat-Szibéria első állattenyésztő-földműves kultúrája, méghozzá kiemelkedően fejlett fémművességgel.⁵⁹ A helyi természeti viszonyok rendkívül kedvező alakulása nagyban megkönnyítette a felbomló finnugorság délkeleti részén elhelyezkedő, de továbbra is folyamatosan az egykori őshaza területén maradó és ott elkülönülő ugor csoport számára, hogy megszokott életmódja erősen megváltozzon. Más szó-

⁵⁷ VERES, 1972, 1996, 2004.

⁵⁸ HOTYINSZKIJ, 1977, 248; 1983, 13.

⁵⁹ CSERNYECOV, 1963, FODOR, 1975, 58–62.

val az uráli őshaza – amely később finnugor szállásterületnek számított – déli sávja az ugorok földjévé vált, mivel éppen ők voltak azok, akik nem mozdultak el lényegesen. Eközben az eddigi erdei zsákmányoló életmódját a protougorság – a finnugorok között elsőként – összetett, komplex gazdálkodással cserélte fel, amelyben a fémművesség is jelentős szerepet játszott. Az ökológiai környezet és ezzel együtt az életmód magával hozta az északabbra lakó, továbbra is a tajga erdőövezetében maradó halász-vadász uráli rokon népességgel való korábbi szorosabb kommunikációs kapcsolat meglazulását, majd teljes megszűnését. Helyébe egyre inkább a déli külső hatás lépett. A környezeti és kulturális változások szerencsés találkozása ily módon egyúttal etnikai folyamatot eredményezett. Ennek következtében tehát a finnugor őshaza délkeleti részén, a nyugat-szibériai ligetes sztyeppén, Észak-Eurázsia legkedvezőbb természeti környezetű területén a fémkor kezdetén kialakult egy állattenyésztő-földművelő kultúrával rendelkező új etnikai közösség, az *ugorság*, amelyet a vogulok, az osztjások és magyarok közös elődei alkottak.⁶⁰

Az ugorok a többi nyelvokonaikhoz képest fejlettebb gazdálkodásának formálódásában a déli kulturális hatások átvétele mellett fontos szerepet játszottak az igencsak kedvező helyi földrajzi adottságok. A nyugat-szibériai ligetes sztyeppé talajának jelentős humuszrétege lehetővé tette a földművelést; másrészt az Urál hegység magas hótakaró ellen védett délkeleti lejtőjének közvetlenül a sztyeppéhez csatlakozó vidéke, mely régebben rendkívül kedvezett a vadászatnak, ebben a korban már inkább az állattartást segítette elő. E terület környékét egyes kutatók a vadló háziasítása egyik fontos központjának tartják. Mindenesetre az ősgorok szállásterülete, amely Észak-Eurázsia legfejlettebb bronzkori kultúráját alkotta, kétségtelenül beletartozhatott a ló háziasításának övezetébe, hiszen a paleolitik kor óta vadlovakban rendkívül gazdag vidéknek számított. Közeliében található a ló domesztikációjának közép-ázsiai körzete is, de nem messze tűntek fel az első lovas temetkezés nyomai is a szomszédos andronovói, híres bronzkori régészeti műveltség leletanyagában.⁶¹ Ezzel kapcsolatban említést érdemel, hogy az ugor nyelvekben közös lótarási terminológia mutatható ki, amely a többi sztyeppéi népekhez tipológiailag hasonló. Emellett jelentős, hogy egyeznek még az *űszőre*, „fékre” (kantárra) és *ostorra* vonatkozó elnevezések is. Eurázsia sztyeppés övezetében a háziasított ló tömeges elterjedése a nagyszámú csontanyag tanúsága szerint a bronzkorban, tehát a Kr. e. 2. évezredben ment végbe, amely a nyelvudomány megállapítása szerint az ugor kornak felel meg.⁶² Euráziában a domesztikált lovak hátalása a kezdetleges, csontból készült zablaletek és sziklarajzok ábrázolásai alapján ugyanekkorra tehető. Szintén az ugor korral kapcsolatban további kultúr-történeti és kronológiai meghatározásra ad lehetőséget az abszolút kronológiát tükröző nyelvészeti megállapítás. Míg ugyanis a finnugor nyelvekben közös a *réz*

⁶⁰ CSERNYECOV, 1963; VERES, 1972, 8–12; 1996, 2004; FODOR, 1975.

⁶¹ VERES, 1972, 8.

⁶² VERES, 1996, 25. Az obi-ugorok és a magyarok között nemrég közös génmarkereket mutattak ki.

megnevezése – protouráli PU-PFU **waske*, addig az ugor nyelvekben a *vas* egységes neve ugyan még hiányzik, viszont megtalálható a közös *ón* fémeket jelentő szó, mindez egyértelműen a bronzkorra utal.⁶³ Figyelemre méltó körülmény, hogy a vas, amely forradalmasította a fegyvereket, lényegében az eurázsiai nagyállattartó lovas nomadizmus kialakulásával párhuzamosan a Kr. e. 12–7. század között terjedt el a sztyeppé övezetben. Ezzel azt akarjuk mondani, hogy vas megjelenését nem lehet olyan késői időszakra tenni, ahogyan Moór Elemér egyik régebbi elhamarkodott feltételezése nyomán a finnugor nyelvészek hagyományosan teszik, amikor állandóan az időszámításunk előtti első évezred közepére, Kr. e. 5. évszázadra hivatkoznak, amely elévült kronológiát még a háború előtt a skandináv régészek vetettek fel.⁶⁴

Itt kell megemlítenünk, hogy az Urál hegység és a szomszédos Volga-vidék felszíni rézlelőhelyekben rendkívül gazdag volt. Hozzávetőlegesen a finnugorság Kr. e. 3500 körül már ismerte ezen a környéken kaukázusi kulturális hatásra a réz megmunkálásának módjait. Az ugorok szálláshelyének közelében, Mugodzsarban, amely az Urál déli nyúlványa, és az Altaj-hegységben, valamint az Iráni-fennsíkon a jó minőségű bronzöntéshez nélkülözhetetlen *ón* is megtalálható volt. Feltehetőleg egyáltalán nem véletlen, hogy a Kr. e. 15. századtól kezdve, az egészségre veszélyes arzénos bronz használatának végleges háttérbe szorulásával, az ónötözetek előtérbe kerülésével egy időben, éppen az Urál mindkét oldalán, továbbá a Közép-Ob vidékén jelentősen megszorodtak a helyi fémfeldolgozó műhelyek.⁶⁵ Az uráli központok a közeli, ónban gazdag *mugodzsari*, kazahsztáni és altaji metallurgiai műhelyekkel együtt koruk egyik legjelentősebb fémfeldolgozó övezetét alkották, és befolyásuk alatt tartották Kelet-Európa ónban szegény vidékét. Átvették a vezető szerepet a sztyeppé fémmel és fémeszközökkel való ellátásában – a régebbi technikai tradíciókkal igen, de ónnal nem rendelkező Kaukázustól. Ez utóbbi azonban a fémkor kezdetén jelentősen befolyásolta a híressé váló Urál környéki fémfeldolgozás korai kialakulását. Erre bizonyíték a kaukázusi eszközyanagra való kezdeti hasonlóság a hegységhez tartozó vidéken, valamint a finnugor kori réz elnevezés (PU-PFU **waske* > *magyar vas*) kétségtelen elő-ázsiai, hurrita eredetű: *ušhu*, amely az örmény nyelvben is kimutatható, de a hettitákon keresztül terjedt el szinte egész Euráziában.⁶⁶ Vagyis a finnugor nyelvekben a réz elnevezése nem sumér eredetű, ahogyan Hajdú Péter hangoztatta P. Alto neves finn orientalista nyomán. A sumérban a *quškin* szó ugyanis szinten hurrita, azaz kaukázusi eredetű, akárcsak az urudu, amelynek a dagesztáni avar nyelvi hangalakja: *rez* lett.

Az interdiszciplináris, azaz komplex módszert alkalmazva egymást szervesen kiegészítő nyelvészeti, régészeti és más adatok alapján a következő fontos megállapításra jutottunk a magyar etnogenezis szempontjából. Véleményünk szerint Nyugat-Szibéria déli részének a helyi neolitikumból kialakuló bronzkori,

⁶³ HAJDÚ, 1963, 45–46.

⁶⁴ HAJDÚ, 1962, 46.

⁶⁵ CSERNIH, 1995, 34.

⁶⁶ IVANOV, 1985, 45–48.

andronovói régészeti komplexum sajátos északi változata – etnikailag az ugor-sághoz kapcsolható. Ez a ligetes sztyeppe övezetben fekvő, erős andronovói kulturális hatásnak kitett cserkaszkul elnevezésű archeológiai műveltség.⁶⁷ Ez azt jelenti, hogy Nyugat-Szibéria akkori erdős ligetes sztyeppéjén összetett gazdálkodást, letelepült életmódot folytató *cserkaszkul* régészeti műveltséghez tartoztak a magyarság távoli elődei. További fontos ökológiai körülmény, hogy az említett archeológiai kultúra teljes egészében az Urálon túl található lombos erdő ligetes sztyeppe keskeny sávjában található, amelyben később néprajzilag adatolt a vadon élő mézelő méh. Hipotézisünket egyértelműen támogatja az obi-ugorok és a magyarok későbbi etnikai történetén kívül az embertani kutatás is. Az úgynevezett andronovói, jellegzetesen széles arcú protoeuropoid antropológiai típus hatása nyomon követhető nemcsak az obi-ugoroknál, észak felé gyengülő tendenciával, hanem a Kárpát-medencében a honfoglaló magyarok kraneológiai anyagában is.⁶⁸ Ezt a magyar etnogenezis szempontjából korszakalkotó, de nálunk még mindig kevésbé ismert embertani kutatást Tóth Tibor végezte el, a neves antropológus, F. Debec által kidolgozott arclapossági index alapján. A szóban forgó széles arcú andronovói protoeuropoid variáns a Kr. e. 18–8. század között a nyugat-szibériai és a szomszédos kazahsztáni sztyeppén fennálló híres andronovói kultúra népességének legfontosabb antropológiai eleme. Érdekes módon jól elkülöníthető a nyugatról szomszédos, alsó-volgai iráni jellegű gerendasíros műveltség szintén europoid, de annak déli, azaz mediterrán jellegű *gracilis*, később a szkíták által képviselt változathoz tartozó populációktól. A letelepült komplex gazdálkodással jellemezhető andronovói kultúra népessége a Dél-Urál környékén többek között a kora vaskori iráni nyelvű sazuromaták és szarmaták közös elődjének számít. A jellegzetes széles arcú andronovói embertani típus a lovas nomád életmódot folytató magyaroknál érdekes módon egészen a honfoglalásig fennmarad. Ez a fontos körülmény teljesen elmentmond Bakay Kornél az utóbbi időben széles körben terjesztett mondanivalójának, miszerint a magyarok elődei állítólag a korai nomád kori szkíták.⁶⁹ Csak hogy a szkíták a velük etnikailag rokon szarmatákkal együtt a modern nemzetközi kutatás nézete szerint iráni nyelven beszéltek. A szkíta nyelv szótárát V. I. Abajev publikálta három évtizeddel ezelőtt, amelyben megtalálható a szarmaták Ammanus Marcellius római történetíró által feljegyzett „marha” harci kiáltása, amelyet a régész Bakaynak nem a hasonló hangzású német eredetű magyar jövevényszóval kellene egyeztetnie dilettáns módon, egy 19. századi műkedvelő történész elképzelése alapján, hanem az iráni nyelvek „halál” etimonjával.⁷⁰

⁶⁷ VERES, 1996, 34, 2005, 184. V. M. Magilnyikov szerint a szargatka kultúra kapcsolatos az ősmagyarsággal. Csak hogy az orosz kutató nem ismeri a népünk őstörténetére vonatkozó adatokat.

⁶⁸ A szóban forgó ugorokkal és a magyarok elődeivel kapcsolatba hozható andronovói, jobban mondva cserkaszkul régészeti műveltségek nem voltak kitéve az Európából Közép-Ázsiába behatoló, az irániakkal azonosított gerendasíros (*szrub*) kultúra ráhatásának.

⁶⁹ BAKAY, 1996, 28

⁷⁰ ABAJEV, 1965, 198.

Megítélésünk szerint a magyarok elődeinek rendhagyó elvándorlása az ugor őshazából a következőképpen zajlott le. Ezt a nem mindennapi migrációt az Urálon túlra átnyúló lombos erdősáv délkeleti széléről, a nyugat-szibériai ligetes sztyeppéről délebbre, az eurázsiai füves sztyeppe övezetbe, egykori szállásterületük viszonylag gyors elmocsarasodása váltotta ki. Hangsúlyozni szeretnénk, hogy ebben meghatározó szerepet játszott a bronzkor végén végbemenő többszörös radikális ökológiai változás, amit sokáig nem vett figyelembe a hazai őstörténet-kutatás. Arról van szó az adott esetben, hogy több mint háromezer évvel ezelőtt, Kr. e. 12. század körül egy újabb nagyszabású klímaromlás köszöntött be az északi féltekén.⁷¹ Ez az ismételt jelentős ökológiai katasztrófával járó esemény a holocén kor addigi legnagyobb lehülésének számít. Ennek következtében őseink kénytelenek voltak elhagyni addigi, Észak-Euráziában legkedvezőbb ökológiai feltételeket biztosító Urál melléki szállásterületüket, az ugor kori őshaza déli részét, amely a bronzkor végén kezdett végleg elmocsarasodni. Már előzőleg Észak-Eurázsia nedves klímája – mint már volt róla szó – az Urál ázsiai oldalán fekvő Nyugat-Szibériában a neolitikus kor utáni időben óriás mocsárvidéket hozott létre, ám ez akkor még nem érintette a délibb régiókat. Ez az elmocsarasodási folyamat ugyanis szakaszosan ment végbe, területenként jókora fáziskéséssel, csupán a Kr. e. 12. század körül érte el az egykori finnugor őshaza délkeleti, ligetes sztyeppés részén fekvő ugor szállásokat, ahol a magyarok távoli elődei éltek őshazájukban.⁷² Ezzel kapcsolatban a külföldi régészeti kutatás a közelmúltban értékes adatokat szolgáltatott, melyek elég jól megmagyarázzák elődeinknek az egykori ugor egységből való kiválása közvetlen indító okát is, amely egyértelműen ökológiai jellegű. Az adott esetben kulturális adaptációs nehézség, hogy a túlélésre való törekvést érdemes szem előtt tartani. Arról van szó ugyanis, hogy a Kr. e. 12. századdal kezdődő nagyszabású lehülés hatására az ugor-ság szállásterületén negatív előjelű gazdasági változások mentek végbe, amikor az addig kedvező földrajzi fekvésű vidéket hirtelen igencsak súlyos természeti csapás érte. Ennek következtében a letelepült jellegű, akkor már komplex gazdálkodással jellemezhető életmódban drasztikus mértékben visszaszorult az addig meghatározónak mondható állattartás, főleg a szarvasmarha-állomány csökkent és a vele járó földművelés.⁷³ Így az időjárás kedvezőtlené válásával párhuzamosan újból egyre inkább előtérbe került az egykor fontos szerepet játszó primitívebb zsákmányoló, halász-vadász életmód. Ennek ellenére érdekes módon növekedésnek indult a helyi erdei lóirtás jelentősége, ami a romló természeti környezet megváltozásával hozható összefüggésbe, amit a lovak jobban bírtak. Az itt élő lovak populációinak csontanyaga kifejezetten megnőtt.⁷⁴ Így az ugorok déli csoportja, a magyarok közvetlen elődei ekkor a túlélésük érdekében két alternatíva között választhattak: vagy az inkább zsákmányoló életmódra alkalmasabb – az elmocsarasodás következtében egyre inkább területileg összezsugorodó – ős-

⁷¹ HOTYINSZKIJ, 1995, 187.

⁷² HOTYINSZKIJ, 1977, 248.

⁷³ POTYEMKINA–KOROCSKOVA–SZTYEFANOV, 1995, 105.

⁷⁴ POTYEMKINA–KOROCSKOVA–SZTYEFANOV, 1995, 105.

hazában maradnak, vagy végleg elvándorolnak a mostohává vált Urálon túli szál-
lásterületről. A magyarok ősei az utóbbi, mint később kiderült, a kedvezőbb lehe-
tőséget választották. Ezért a nyugat-szibériai lombos erdősávhoz közvetlenül kap-
csolódó ligetes sztyeppe vidéken fekvő őshazájukból a Kr. e. 12–10. század között
délebbre vándoroltak, beékelődtek az eurázsiai füves sztyeppe övezetbe. Ezt a ma-
gyar etnogenezis szempontjából korszakos jelentőségű népmozgást tükrözi az
andronovói etnokulturális hatásnak kitett cserkaszkul régészeti műveltség a kazah
sztyeppe irányába történő elmozdulása az említett Kr. e. 12–10. század közötti idő-
szakban. Ezt nemrég G. B. Zdanovics uráli régész mutatta ki.⁷⁵ A szóban forgó déli
irányú elvándorlás a bronzkor végén nemcsak a finnugorok körében számít rend-
hagyónak, hanem teljesen kivételes jelenség az Urál környéki régészeti kultúrák
között is, mivel akkoriban általában inkább észak felé történt a migráció. Viszont
jól megfelel annak a történelmi feltételnek, miszerint a magyarság az egyetlen
finnugor nép, amelynek sikerült a sztyeppe övezetbe vándorolnia, ahol őseink ké-
sőbb is fennmaradtak. Eközben meg tudták őrizni finnugor eredetű nyelvüket és
egyedülálló népvükkel együtt kialakult identitástudatukat, azaz etnikai közössé-
gük egységét. Igencsak fontos körülmény népünk etnogenezise szempontjából,
hogy a magyarok közvetlenül délebbre, a füves mezőségre vándorlása közben ra-
dikális módon életmódot is kénytelenek váltani, amikor ott a szomszédos csoport-
tokhoz hasonlóan, velük egy időben tipikus nagyállattartó lovas nomád néppé ala-
kultak át. Jellemző kutatástörténeti paradoxon, hogy a magyar tudományosságban
elég későn vált ismertté, miszerint az erősen specializálódott sztyeppe nagyállat-
tartás éppen a Kr. e. 2–1. évezred határán, pontosabban a 12–7. század között jött
létre az eurázsiai sztyeppe szélesen elterülő arid zónájában. Tehát a lovas nomadiz-
mus kronológiailag éppen akkor alakult ki, amikor az ugor nyelvű közösség egysé-
ge véglegesen felbomlott. Hangsúlyozzuk, hogy véleményünk szerint ez a két fon-
tos, eddig külön kezelt esemény nemcsak szoros ok-okozati kapcsolatban állnak
egymással, hanem az ugyanekkor bekövetkező jelentős klimatikai és ökológiai
változásokat sem szabad negligálnunk. Mindezeket az eseményeket nem lehet fi-
gyelman kívül hagyni a magyar őstörténet objektív rekonstruálásánál, ahogyan
egyesek gyakran szem elől tévesztik a népünk korai etnikai történetének ezt a ki-
emelkedően fontos, s megítélésünk szerint etnogenezisünk legfontosabb állomását.

Nem győzzük eléggé hangsúlyozni, hogy a magyar etnikum kialakulása szem-
pontjából további alapvetően fontos ökológiai körülménynek számít, hogy amíg
Észak-Euráziában az erdőövezetben hűvös és esős időjárás uralkodott, amely
gyorsította az ugor őshaza elmocsarasodását, addig ettől délre, a sztyeppés és fél-
sivatagos zónában ennek éppen az ellenkezője történt. A „xerotermikus maximum”
hatására itt nagyarányú szárazság következett be.⁷⁶ Ez a jelentős ökológiai környe-
zetváltozás törvényszerűen maga után vonta az egyre szárazabbá váló sztyeppéi
övezetben addig letelepült, komplex gazdálkodást folytató csoportok gazdasági

⁷⁵ ZDANOVICS, 1988, 25–48.

⁷⁶ HOTYINSZKI, 1977, 245.

életének nagyarányú módosulását, a specializálódást a nagyállattartás felé, amikor
a magyarok fejlett lovas kultúrával rendelkező elődei északról váratlanul megje-
lentek közöttük. Mindez végső soron Euráziában, az Urál hegység közelében, az
arid jellegű, száraz sztyeppés és félsivatagos vidéken a lovas nomadizmus kialaku-
lását eredményezte,⁷⁷ amelynek szerepe a magyar nép kialakulásában szerintünk
kétségtelenül kulcsfontosságú, sőt sorsdöntő történeti eseménynek számít. Ezt a
feltételezésünket más adatok is megerősítik. Így az, hogy a honfoglaló magyarság
antropológiai-morfológiai arculatának hosszan tartó kialakulási folyamata a Kr. e.
12–2. évszázad közötti ezer év alatt ment végbe az Aral-tó, Mugodzsár hegység és
az Alsó-Volga közt fekvő területen. Az sem véletlen, hogy az arid klímájú Észak-
Káspi térség széles arcú andronovói europoid embertani szubsztrátumán a bronz-
kor végén északról az erdőövezet felől rátelepedett egy uráli antropológiai arcula-
tú csoport, amelyet hipotetikusan távoli elődeinkkel azonosíthatunk.⁷⁸ Mindez a
finnugor, illetve az ugor őshazától, továbbá legközelebbi nyelvrokonaink mostani
etnikai területétől délre, a ló háziasítása, továbbá a lovas nomadizmus egyik kiala-
kulási központja közelében fekvő térségben történt.

A magyar nép etnogenezise, őseinknek az Urál hegység környéki finnugor ősh-
haza délkeleti részén fekvő ugor szállásterületről történő rendhagyó elvándorlása,
majd tipikus lovas nomád sztyeppéi etnikummá való gyors átalakulása a Kr. e. 2–1.
évezred fordulóján beköszöntő jelentős természeti katasztrófával összefonódó fon-
tos kulturális-gazdasági változások hatására valóban érdekes történet. A szó-
ban forgó kronológiai egybeesés és más adatok egyértelműen bizonyítják, hogy a
magyar etnikum feltehetőleg Eurázsiá legregébbi népei közé tartozik. Ezt a máig
megőrzött közös ugor eredetű népelnevezések is alátámasztják. A félreértések el-
kerülése végett azonban megjegyzendő, mindez nem azért történt, mintha a ma-
gyar etnikum, amely jelenleg a legnagyobb finnugor nép, egykoron kulturális téren
kreatívabb lett volna, mint az északi erdőövezetben maradt többi finnugor rokon
népcsoport, vagy éppenséggel más nyelven beszélő etnikai közösségek az eurázsiai
sztyeppe övezetben. Az ilyen jellegű megalapozatlan univerzális elterjedtségű
etnocentrikus oppozíció, amely különben minden etnikumra egyaránt jellemző, a
„mi-ők” sajátos pszichológia duális szembeállítás törvényszerű következménye.
Módszertani szempontból a vonatkozó modern genetikai kutatásokat is figyelem-
be véve a kreativitás azonban nem lehet egy egész etnikum általános sajátossága,
ahogyan sokan régóta, de tévesen gondolják. A tehetség csakis egyes személyekre
jellemző kivételesen ritka pszichológiai sajátosság, az egyes kiemelkedő szemé-
lyek génjeiben hordozott örökletes adottság, amit a nemrég felfedezett *emergen-
sis* elnevezésű genetikai törvényszerűség tesz lehetővé. A kiemelkedően kreatív
alkotó tehetség azonban rendkívül érzékeny, csakis *kedvező* kulturális-gazdasági
körülmények között érvényesülhet az adott populációban. Ezt azonban úgy kell

⁷⁷ ERDÉLYI, 1969, 139–147.

⁷⁸ TÓTH, 1969. Amint ezt már említettük, Tóth Tibor bizonyította be a magyar honfoglalók
embertanai típusának bronzkori andronovói eredetét.

értelmezni a hagyományos társadalmak viszonylatában, hogy a természeti katasztrófák által kiváltott krízishelyzetben a mindenáron a túlélésre való törekvés a megváltozó ökológiai környezethez történő leghatásosabb alkalmazkodás révén, az új életmód kialakításával az egyéni tehetségnek a közösség érdekében kifejtett kibontakozását segítette elő. Voltképpen ez történt a modern civilizációk genézisét meghatározó neolitikus forradalom idején a kaukázusi és afroázsiai (sémi-hámi) népek őshazájában, Elő-Ázsiában és közvetlen környékén. Ehhez hasonló, a potenciálisan meglévő tehetséget realizáló válságos helyzet jött létre a Kr. e. 2–1. évezred fordulóján az eurázsiai sztyeppe övezetben a nagyállattartó pásztorkodó népek elődeinél, az addig ismeretlen, új, sajátosan szakosodott életformának létrejöttékor, amikor a 12–7. század között időszakban beköszöntött szárazságperiódus kiváltotta a lovas nomadizmus kialakulását. A legújabb kutatások alapján a populáció maximum tíz százaléka a potenciálisan tehetséges egyének relatív gyakorisági aránya, méghozzá minden korban és minden etnikumnál egyaránt. Minden bizonynyal így lehetett pásztorkodó lovas nomád életmódot folytató elődeinknél, az ősmagyarországnál is, mivel egyes elszórt adatok alapján a múltban hasonló lehetett a tehetség nagyságrendje minden egyes populációban.⁷⁹ Ezt a feltételezést jól alátámasztják az ókori kínai példák, amire a kutatás egyelőre még nem figyelt fel. Pedig a kreativitás populációbeli eloszlásának lognormális jellegével a kínaiak már a Kr. u. 3. században tisztában voltak, erre a modern tudomány csak nemrég jött rá.⁸⁰ A Párizsban élő világhírű magyar származású keletkutató, Étienne Balázs munkájából tudjuk, akitől Csung-csang Tung Kr. u. 180-ban született híres kínai böles vonatkozó megjegyzését érdemes idézni ezzel kapcsolatban. „Tíz millió kínai családból álló népességben legalábbis egymillió ember alkalmas olyan alsóbb tisztségek ellátására, mint a milícia csapatok parancsnoksága. Ha ennek csak tizedét vesszük, az még mindig százezer ember, aki nyilván elég tehetséges ahhoz, hogy hivatalt vállalhasson. Újabb válogatást végezve, tízezer emberből álló politikai elitet kapunk”.⁸¹ Balázs számítása szerint a Kr. u. 3. században a százmilliós népességű Kína politikai kádereinek száma valóban száz-százötvenezer volt, ha mindenkit beleértünk, aki közletről vagy távolról kapcsolatban állt a kinevezett hivatalnokkal. Érdekes, hogy ugyanebben az időben a háromévenként sorra kerülő szigorú mandarinvizsgákra jelentkező öt-hat ezer kínai ifjú közül végül is csak négyszáz-ötszáz személynek sikerült felvételt nyernie, ami hozzávetőleg nyolc és kilenc százalékos arányt jelent.⁸² Felettebb érdekes ebből a szempontból az ókori Görögországban

⁷⁹ VERES, 2002. Ebben a munkában a részletes szakirodalom található a kérdésre vonatkozóan.

⁸⁰ Továbbá ide tartoznak az eurázsiai sztyeppei lovas nomádok társadalmának katonai szervezetei, ahol ilyen állandó arányt preferáltak a kiemelkedő képességet igénylő vezető tisztségek betöltésékor.

⁸¹ BALÁZS, 1980, 235.

⁸² Az említett ókori kínai példa alátámasztja azt a felettebb érdekes megfigyelést is, amit a humángenetika atyja, Francis Galton (1822–1911) neves angol antropológus publikált még a kutatás kezdetén. Empirikusan kimutatta a tehetség öröklésére jellemző (a nemrég felfedezett),

a politikai aktivitásnak esete is. Athén aranykorában ugyanis 40–42 ezer szavazásra jogosult szabad hellén férfi közül rendszeresen mégis csak 4500 járt szavazni, miközben Attikában 40 000 idegen és 400 000 rabszolga élt.⁸³ Ezek a kiemelkedő képesség mindenütt és minden korban kimutatható konstans arányára vonatkozó figyelmet érdemlő egykori statisztikai adatok, amelyek mellesleg teljesen megfelelnek modern korunkban normális körülmények között a politika iránt mutatott érdeklődés konstans állandó tíz százalék körüli arányának, amely egyezik az autentikus kultúrát befogadók nagyságrendjével is.⁸⁴

Az előbb említett ókori példák abból az időből származnak, amikor még csak kialakulóban lehetett a kínaiak jelenleg is használt *han* etnonimje, amely a korabeli uralkodó dinasztiájuk elnevezéséből ered. Kétségtelen, hogy az iráni nyelvű szkíta és szarmata nagyállattartók is ebben az időben népesítették be az eurázsiai sztyeppe övezet nyugati részét, akik mellett a száraz Észak-Káspi régióban ekkor, a Kr. e. 7 században hirtelen beköszöntő humid jellegű klímaváltozás hatására dús füves sztyeppévé változott az addig arid, azaz száraz sztyeppés és félsivatagos térségben az Aral-tó környéke.⁸⁵ Vagyis éppen az a vidék, ahol a sztyeppei nagyállattartásra áttért távoli elődeink, az ősmagyarok lovas nomád életmódja kialakult a Kr. e. 12–7. század között időszakban, akiknek finnugor eredetű nyelvük mellett ekkor minden valószínűség szerint már saját önelnevezése is lehetett. Erre abból lehet következtetni, hogy a magyarok legközelebbi nyelvrokonainál egyértelműen kimutatható a magyar népnév első szótagjának töve, amely egyezik a vogulok etnonimjének és az osztjakok egyik házassági osztályának (*moiety*) közös rekonstruált alakjával; az obi-ugoroknál most is megtalálható *mânši* etnonim csakúgy, mint a vele egységes eredetű *môs-moń' fratria* nevek, amelyek köztudottan szoros kapcsolatban állnak a magyarok önelnevezésének *magy-* előtagjával. Mindhárom csoport egykori közös töre visszavezethető elnevezését hangtanilag kétségtelenül

hazánkban egyelőre még ismeretlen specifikus „emergens” genetikai törvényt, amikor az általa gyűjtött szelektált, illetve véletlen mintáiban paradox módon állandóan azonos tehetségarányt mutatott ki, méghozzá tíz százalék körüli arányban. Mivel nem tudta megmagyarázni és feloldani a számításaihoz kapott statisztikai ellentmondást, sajnálatos módon abbahagyta kutatását, legalábbis ebben az irányban. Vizsgálatai szerint, amit a későbbi kutatás is elfogadott az ókori görögöknél Periklész uralkodása körül, Athén aranykorának megfelelő a Kr. e. 530–430 közötti időszakban, a jelenleg is elismert géniuszok megjelenésének gyakorisági várható módon teljesen egyezik modern eredményekkel. Az akkori hellén népességben Attikában 140 000 férfira 14 ma is ismert lángész jutott, ami 1 : 10 000 arányszámnak felel meg, ami az adott populáció 0,01 százalékát jelenti. Bármely népességben a potenciális kreatív alkotóképességnek ezt az arányszámát az ógörögökre vonatkoztatva nemcsak elfogadják a kreativitás kérdésének neves külföldi szakértői, hanem korunkra is kiterjesztették mint potenciális valószínűségi lehetőséget.

⁸³ GALTON, 1869, 243. Galton a géniuszok mellett az ógörögöknél 3214 tehetséges személyt mutat ki, ami kb. 8 (7,5) százalékot jelent.

⁸⁴ VERES, 2002, 234.

⁸⁵ HOTYINSKIJ, 1977, 1983, 25.

ugor kori *mańćə alakként rekonstruálták hazai nyelvészeink.⁸⁶ Az ugor kori etimon jelentése „beszélő”, amely az obi-ugoroknál kiegészült még a „férfi” (hu) és „nő” (-ne), illetve magyaroknál az ember (-are) szóval. Ezt egy igen korán megjelenő uráli etimológiájú népnévnek kell tartanunk, amellyel a finnugoroktól elkülönülő ősi ugorság illette magát, mint egységes, tudatosult etnokulturális közösséget. A szóban forgó rekonstruált *mańćə ugor kori alak szinte teljes mértékben egyezik a szintén ugor kori *mańćə ~ *maćə 'mese' jelentésű szóval.⁸⁷ Ugyanakkor nem lehet súlyos fonetikai és szemantikai problémák miatt kapcsolatba hozni az ugor önelnevezést a fonetikailag hasonló manuś (manaśa) szanszkrit formával és az iráni nyelvek manu 'férfi' jelentésű szavával, ahogyan azt Munkácsi Bernát javasolta munkahipotézisként még a 20. század elején. A neves tudós sajnos nem vette észre, hogy a manysihoz és magyarhoz hasonló lexémák nemcsak az ugor nyelvekben találhatók, hanem a nyelvrokon finnségi népeknél is kimutathatók. Így a cseremiszek és a votjákok nyelvében hasonló szavakat találunk manaś, illetve mad'/mad'ni formában, még hozzá „beszéd, kiáltás, valamint mese/mesélni” jelentésben. Ezek a feltehetően közös alapra visszavezethető finnugor szavak véleményünk szerint közvetlen kapcsolatba hozhatók az ugor eredetű etnonimekkel anélkül, hogy az indoeurópai szanszkrithez vagy az iráni nyelvekhez fordulnánk segítségért, ahol a manuś/manaśa etimon jellemző módon sohasem vált népelnevezéssé.

Végezetül ezzel kapcsolatban feltétlenül szükséges megemlíteni még azt, hogy aligha lehet egyetérteni Róna-Tas András nemrég felvetett, némileg elszórt feltételezésével, miszerint a magyar etnonimünk -ar végződése az általa feltételezett, ám a kérdéssel foglalkozó orosz kutatók véleménye szerint valójában sohasem létezett állítólagos „ari” ősi ugor nép neve lenne a Volga-Káma összefolyásának vidékéről.⁸⁸ Következésképpen önelnevezésünk voltaképpen két etnikum, nevezetesen az irániak (manu-s) és ugorok (ari) egykori állítólagos összekeveredését tükrözhetné. Hasonlóképpen rossz nyomon jár Benkő Mihály, aki nemrég újból felelevenítette – Harmatta János támogatásával – egyes orosz kutatók, így L. P. Tolszov és Sz. A. Tokarev (1899–1985) neves moszkvai néprajzi tanszékvezetőnek régi hipotézisét, amely nyilvánvalóan csupán hangtani hasonlóságon alapul, azaz gyakran előforduló megtévesztő véletlen nyelvi egybeesésről van szó.⁸⁹ Igencsak nagyot tévedett a filológiai képzetlen régész Benkő, aki eddig inkább a halotti maszkkal foglalkozott behatóbban, amikor a Közép-Ázsiában élő kazakoknál megtalálható madijar elnevezést a magyar népelnevezéssel próbálja összekombinálni, főleg az orosz tudósok régebbi hipotézisének a hatására. Ezt a hipotézist régebben én is el-

fogadtam, jelenleg azonban már nem tartom meggyőzőnek. Benkő már végzettségét tekintve sem lehet tisztában a török filológiával. Figyelembe kell vennünk ezzel kapcsolatban Somfai Kara Dávid altaista kollégám megjegyzését – aki a török nyelvek ismert szakértője. Nemrég felhívta a figyelmünket arra, hogy a szóban forgó madijar szó voltaképpen a kazah nyelvben egyáltalán nem a magyarokra utalhat, ahogyan ezt egyesek tévesen feltételezik. Szerinte egyszerűen arról van szó, hogy minden bizonnyal az iszlám vallás alapítója, Mohamed próféta nevével áll közvetlen etimológiai kapcsolatban. A *Mat* szó ugyanis Mohamed próféta rövidített alakjának számít. A jár rendkívül elterjedt, iráni, feltehetőleg perzsa-tádzsik eredetű forma a török nyelvekben, jelentése: „segítő, barát, kedvelő”. Magyarán tehát a kazah nyelvben a madijar szó etimológiájának szó szerinti jelentése: „mohamedán, muszlim”, pontosabban 'Mohamed segítője' vagy 'Mohamed barátja', illetve 'Mohamed kedvelője'. Az említett kazah szónak népnévünkkel való összevetését a némileg félrevezető orosz transzkripción keresztül (mad'jar ~ magyjar) alapvetően hibás hipotézisnek kell tartani. A kazah nyelvben ráadásul nincs is d' (~ gy) fonéma. Mindezeket az alapvető filológiai körülményeket figyelembe véve ilyen módon a Közép-Ázsiában élő kazahoknál előforduló madijar névnek, azon kívül, hogy hangalakjában valóban található formai hasonlóság a magyar népnévvel, az égvilágon semmi köze népünk önelnevezésének etimológiájához, ahogyan azt egyesek mostanság megalapozatlanul feltételezik.

IRODALOM

- ABAJEV V. I.
1976 *Oszetinszki etimológiai szótár*. Moszkva
- ALIANE Mario
2005 *Etruszk-magyar nyelvrokonság*. Budapest
- BAKAY Kornél
1996 Padányi Viktor és a magyar őstörténet. In: *Előadások Padányi Viktorról*. Budapest
- BÁRCZI Géza
1963 *A magyar nyelv életrajza*. Budapest, Gondolat
- BARTHA Antal
1974 *Módszertani megjegyzések Veres Péter „Újabb adatok a finnugor és magyar őstörténetéhez” című cikkéhez*. Történelmi Szemle, 1–2.
1988 *A magyar nép őstörténete*. Budapest
- BENKŐ Loránt (szerk.)
1975 *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*. Budapest
- BENKŐ Mihály
1999 *Kazahsztáni magyarok*. Budapest
- CIGÁNY Loránd
1992 *Néhány szó a magyar nyelv állítólagos finnugor eredetéről*. Magyar Nemzet. 1992. március 14.
- CSERNYECOV V. N.
1963 *K voproszu prarodini uralcev (finnougrov i samodicev)*. In: *I. Nemzetközi Finnugor Kongresszus – 1960*. Budapest

⁸⁶ HAJDÚ, 1962, 44; BENKŐ, 1974, 395.

⁸⁷ HAJDÚ, 1962, 1995, 253; BENKŐ, 1974, 345. *mańćə > mańsi ~ mese/mesélni (= mondni/~beszélni)

⁸⁸ RÓNA-TAS, 1996, 143. Vö. NAPOLSKII, 1996. *ar(u) jelentése 'másik oldal' (török nyelven)

⁸⁹ TOLSZTOV, 1948, 134. TOKAREV, 1962, 363. BENŐ, 1999, 216.

- DIENES István
1980 *Honfoglaló magyarok*. Budapest, Corvina
- DOMOKOS Péter
1990 *Szkitiától Lappónáig*. Budapest
- ECSEDY Ildikó
1969 *Nomád gazdaság, nomád társadalom*. Magyar Filozófiai Szemle 5.
- ERDÉLYI István
1969 *Steppe – Klima – Völkerwanderung. Móra Ferenc Évkönyve 2*. Szeged
2005 *Őseink nyomában*. Budapest
- FODOR István
1973 *Vázlatok a finnugor őstörténet régészetéből*. Régészeti Füzetek II, 15. Budapest
1975 *Verecke híres útján*. Budapest
1976 *The Main Issues of Fenno-Ugrian Archeology*. In: Péter, HAJDÚ (szerk.): *Ancient Cultures of the Uralian Peoples*. Budapest
1977 *Az uráli és finnugor őshaza kérdéséről*. Az MTA II. Osztályának Közleményei 26.
1994 *An Outline of Hungarian Prehistory. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve XXXII*. Miskolc
- GALTON, Francis
1869 *Hereditary Genius*. London
- GORCSAKOVSKIJ, P. L.
1968 *Rasztenie evropejszkih siroko-lisztvennyh leszov na vosztocsnom predele areala*. Szverdlovszk
- HAJDÚ Péter
1962 *Finnugor népek és nyelvek*. Budapest, Gondolat
1964 *Über die alten Siedlungsraumen der uralischen Sprachfamilie*. Acta Linguistica 14.
1985 *Uralские языки и народы*. Moszkva, Progress
- HAJDÚ Péter–DOMOKOS Péter
1978 *Uráli nyelvrokonaink*. Budapest, Tankönyvkiadó
- HARMATTA János
1977 *Irániai és finnugorok, irániak és magyarok*. Budapest
- HASANOV, Zaur
2002 *Tsarskie skify*. New York
- HOPPÁL Mihály
1992 *Etnozemiotika*. Debrecen
- HOTYINSZKIJ, N. A.
1977 *Golocen Severnoj Evrazii*. Moszkva
1981 *Szledi proslogo vidut v buduscsee (Ocserki paleogeorafii)*. Moszkva
- HUSZÁR Ágnes–VERES Péter
1998 *Neue Daten zur Biogeographischen Bestimmung der Uralischen und Finnisch-Ugrischen Urheimat* Acta Ethnographica Hungarica 43, 3–4. Akadémiai Kiadó, Budapest
- IVANOV, V. V.
1985 *Mitosz – szöveg – struktúra*. Szerk. és utószó Hoppál Mihály. Budapest, Gondolat
- KÖPPEN, P. F.
1886 *Materialy k voproszu o pervonacsal'noj rodine i pervobytnom rodstve indo-evropejskogo i finno-ugorskogo plemeni*. St.-Peterburg
1890 *Ein neuer tiergeographischer Beitrag zur Frage über die Urheimat der Indoeuropär und Ugrofinne*. Das Ausland 63 (22. Dezember). Stuttgart
- LÁSZLÓ Gyula
1961 *Őstörténetünk legkorábbi szakaszai*. Budapest
1971 *Őrtörténetünk legkorábbi szakaszai*. Budapest
- MAKKAY, János
1990 *New aspects of the localisation of the PIE-PU/PFU homeland, their contacts and frontier between the Baltic and the Ural in the Neolithic*. In: *VI. Nemzetközi Finnugor Kongresszus I*. Debrecen
1977 *Egy magyar amatőr véleménye az uráli finnugorság származásáról*. A szerző kiadása. Budapest
- MARCANTONIO, Angela
2006 *Az uráli nyelvcsalád*. Budapest
- MEDVEGYEV, Zsorez–MEDVEGYEV, Roy
2001 *Neizvesznij Sztalin*. Moszkva
- MIKOLA, Tibor
1975 *N. Wissens Berichte über die uralischen Völker*. Studia Uralo-Altaica VII. Szeged
- MOÓR Elemér
1933 *A magyar nép eredete*. Szeged, Városi Nyomda
1943 *A magyar őstörténet fő problémái*. Szeged
1963 *A nyelvtudomány mint az ő- és néptörténet forrástudománya*. Budapest, Akadémiai
- MUNKÁCSI Bernát
1905 *Árja és kaukázusi elemek a magyar nyelvben*. Budapest
- NAPOLSZKIH, V. V.
1994 *Uraliszticseskaja isszledovanyia*. Izsevszk
1995 *Uralic Original Home: History of Studies*. Izsevszk
- NEUSTADT, M. I.
1957 *Isztorija leszov i paleogeografii SSSR v golocene*. Moszkva
- NIKOLAYEV, S. L.–SAROSTIN, S. A.
1994 *A North Caucasian Etymological Dictionary*. Ed. by Starostin, S. A. Moscow
- NUÑEZ, Milton G.
1989 *A Model for the Early Settlement of Finland*. Fennoscandia Archeologica 4. Helsinki
- PAASONEN, H.
1923 *Beiträge zur Aufhellung der Frage nach der Urheimat der finnisch-ugrischen Völker*. *Annales Universitatis Fennicae Aboensis*. No. 1. 5 Heft. Helsinki
- POTYEMKINA, T. M.–KOROCKOVA, O. N.–SZTYEFANOV
1995 *Lesznoe Tobole-Irtisje v konce ephi bronzi*. Moszkva
- RADLOFF, Wilhelm
1883 *Aus Sibirien. Lose Blätter aus meine Tagebuche*. Leipzig
- RÉDEI Károly
2003 *Őstörténetünk kérdései. A nyelvészeti dilettantizmus kritikája*. Magyar Őstörténeti Könyvtár 18. Budapest, Balassi
- RÓNA-TAS András
1993 *A honfoglalás kori magyarság*. Akadémiai székfoglaló. Budapest
1996 *A honfoglaló magyar nép*. Budapest
- RUDENKO, S. I.
1969 *Studien über das Nomadentum. Viehwirtschaft und Hirtenkultur*. Ed.: L. FÖLDES. Budapest

- SEREI, C.
1970 *The Linguistic Prehistory of Peoples Belonging to the Uralic Family of Languages*. VIIIth Congress of Anthropological and Ethnological Sciences. Tokyo
- SEBESTYÉN Irén, NÉMETH Gyuláné
1958 *Az uráli népek régi lakóhelyének kérdéséhez*. Az MTA I. Osztályának Közleményei. Budapest
- SOMOGYI Sándor
1984 *A magyar nép kialakulásának és vándorlásának földrajzi környezete*. In: BARTHA Antal (szerk.): *Magyarország története* 1/1. Budapest
- TESZ
1975 *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*. Szerk.: BENKŐ Loránd. Budapest
- TOKAREV, SZ. A.
1962 *Etnografii narodov SzSzsR*. Moskva
- TOLSZTOV, V. A.
1948 *Az ősi Horezm*. Budapest
1998 *Az ősi Chorezm*. Budapest
- TÓTH Tibor
1969 *Az ősmagyarok genezisének származékai etajjáról*. Az MTA Filozófiai és Történettudományi Osztályának Közleményei 17.
- TRÓCSÁNYI Zoltán
1916 *A finnugor népek őstörténete*. Ethnographia
- TRUBECKOY, SZ. N.
1995 *Izbarannao providenie Sz.N Trubeckogo*. Moskva
- VERBICKIJ, V.
1875 *Pcselevodstvo na Altaje*. Trudy Vol'nogo Ėkonomicseskogo Obscsesstva I. St.-Peterburg
- VERES Péter
1971 *Újabb adatok a finnugor és a magyar őstörténehez*. Néprajzi Értesítő
1972a *A magyar nép etnikai történetének vázlata*. Valóság. 5. Budapest
1972b *Az Outline of the Ethnic History of the Hungarian People*. Néprajzi Értesítő
1973 *Az Eurázsiaiban végbemenő társadalmi munkamegosztás szerepe a magyar őstörténetben*. Keletkutatás
1975 *Les antécédents de la conquête du pays par les Hongrois. Les anciens Hongrois et les ethnies voisines à l'Est*. Ed. I. Erdélyi. Budapest
1976 *Duális osztályozó rendszerek*. Ethnographia 3, Budapest
1977 *The Ethnogenesis and Ethnical History of the Hungarian People Until 895 A. D.* Moscow-Suzdal
1979 *The Ethnonyms of the Ob-Ugrians*. Myth and History. Ed. by M. HOPPÁL
1980 *A szovjet etnogenetikai kutatás és a magyar őstörténet*. Magyar Tudomány
1981 *A magyar nép őstörténete a néprajztudomány szemszögéből*. Ethnographia 92, Budapest
1985 *The Question of the Finno-Ugrian Ancient Homeland and the Ethnogenesis of the Hungarians in the Light of Newest Palynological Data*. Studia Hungarica SIFU 6. Syktyvkar. Budapest. 9–17.
1988 *The Finno-Ugrian 'Urheimat' and the Problem of Honey Bee*. In: *Műveltség és hagyomány*, 5–6, Debrecen
1989a *Die frühe Phase der Etnogenese der Finno-Ugrier und Sibirien*. Specimina Sibirica Redigit: Pusztay, János. Tomus I. Sopron
- 1989b *Finno-Ugric Ancient Homeland and Ethnogenesis of the Hungarian*. Acta Ethnographica 33, Budapest
- 1990 *Tanulmányúton az őshaza nyomában a Szovjetunió földjén*. In: ECSÉDY, Csaba (szerk.): *Etnológiai tanulmányok*. MTA Orientalisztikai Munkaközösség. Történelem és Kultúra 5.
- 1991a *A finnugor őshaza meghatározásának vitatott kérdései a legújabb adatok alapján*. Népi kultúra – Népi társadalom XVI. Budapest
- 1991b *A magyar etnikum kialakulásának problémái*. Óshonosság 7. Budapest
- 1995a *Az uráli és finnugor őshaza vitatott kérdései*. *Ünnepi könyv Domokos Péter tiszteletére*. Szerk.: BERECZKI András–KLIMA László. Budapest
- 1995b *Ethnogenesis of the Hungarian People Problems of Ecologic Adaptation and Cultural Change*. Occasional Papers in Anthropology No. 5. Edit. G. Vargyas. Budapest, Akadémiai
- 1998 *Neue Daten zur Biogeographischen Bestimmung der Uralischen und Finnisch-Ugrischen Urheimat*. Acta Ethnographica Hungarica 43, 3–4., Budapest, Akadémiai
- 2001a *A magyar etnogenetikai kutatás néhány módszertani problémája*. *Számadó. Tanulmányok Paládi-Kovács Attila tiszteletére*
- 2001b *Néprajzi jegyzetek a magyar nép finnugor forrásaihoz és korai etnikai történetéhez*. (Paleoetnológiai rekonstrukció a magyarság etnogeneziséhez) Népi kultúra – Népi társadalom
- 2002 *A kreativitás aránya és eloszlásának jellege az etnikumban*. Népi kultúra – Népi társadalom. XXI. Budapest
- 2004 *A magyar nép etnogenezisének finnugor rekonstrukciója a legújabb palynológiai adatok alapján*. I. Az idő rostájában III. *Tanulmányok Vargyas Lajos 90. születésnapjára*. Budapest, L'Harmattan
- VOLKOVA, V. SZ.–BELOVA, V. A.
1980 *O roli sirokolistvennyh parod rastitel'nosti v golocene Sibiri*. In: *Papers of the Soviet Palynologists to the V. International Conference on Palynology (Cambridge)*. Moskva
- WIIK, K.
2000 *The roots of people and language of Northern Eurasia*. Turku
- WITSEN, N.
1975 *Berichte über die Uralischen Völker*. HAJDÚ–MIKOLA–RÓNA–TAS (Red.) Studia Uralo-Altaica VII. Szeged
1692 *Noord en Oost Tartarye*. Amsterdam
- ZDANOVICS, G. B.
1988 *Bronzovij vek Uralo-Szkahsztanszkij sztyepej*. Szverdlovsk
- ZICHY István
1923 *A magyarság őstörténete és műveltsége a honfoglalásig*. A Magyar Nyelvtudomány Kézikönyve I/5. Budapest
- ZÓLYOMI Bálint
1952 *Magyarország növénytakarójának fejlődéstörténete az utolsó jégkorszaktól*. Az MTA Biológiai Osztályának Közleményei

PÉTER VERES

THE ETHNOGENESIS OF THE HUNGARIAN PEOPLE AND
PROBLEMS OF ECOLOGICAL ADAPTATION
AND CULTURAL CHANGE

The aim of this paper is to reconstruct in detail the long process of the Hungarian people's ethnogenesis beginning with the disintegration of the Uralic language family, through the early separation from the so-called Ugrian community, to their arrival to the steppe zone, for in spite of its historic significance, the circumstances of the formation of the Hungarian people have not been sufficiently explored. Some aspects of this issue have been more thoroughly investigated by linguists, historians, ethnographers and physical anthropologists than by archaeologists. In this paper we shall use a complex approach elaborated by scholars dealing with ethnogenesis. We shall pay special attention to the study of the interaction between ecological relations, economy and ethnocultural influences. We have chosen as the subject of our study the ethnogenesis of the Hungarian people because it can be seen as a case study for illustrating interrelations between society and environment, particularly as regards survival, the exploitation of economic resources and human adaptation, as well as for tracing the rise of ethnic groups, their culture and economy, and explaining economic growth in traditional egalitarian societies. A special section will be devoted to the rise, the prominent role and importance of animal husbandry on the steppe, of equestrian nomadism in the ancient history of the Hungarian people which enabled this population to move to the western steppe zone, exceptionally far from its nearest language relatives, in spite of being the only Finno-Ugrian people south of the Northern Eurasian woodland zone.